

270038

Dr. ȘTEFAN POP

No. 20—21.

LA TRECUTUL DIECEZEI CARANSEBESULUI

BCU Library Cluj
VOLUMUL I.

Tiparul Tipografiei Diecezane, Caransebeș

Dr. ȘTEFAN POP

LA TRECUTUL DIECEZEI CARANSEBESULUI

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BIBL. UNIV. CLUJ.

2923 v. 15. XI. 1933

EXEMPLAR LEGA

CARANSEBEȘ 1932
TIPARUL TIPOGRAFIEI DIECEZANE.

I. Introducere.

Ultimul episcop comun Vârsăţului și Caransebeşului, e Emilian Kengyelacz, întronat la 10 Iulie 1853; pe timpul lui, se întronează la 31 Octomvrie 1865 st. v., primul episcop Ioan Popasu al reactivatei episcopii a Caransebeşului.

Se susţine, că Kengyelacz ar fi fost de origine român; cum români se mai fi fost și alți episcop din Vârsăt, Timișoara și Arad.

Kengyelacz în o hârtie oficială adresată locotenenții împărătești din Timișoara la 1860, raportează, că după tradițiune și după documente sârbești, Caransebeşul încă în veacul al XIII-lea avea scaun episcopesc, sufragane mitropoliei din Belgradul ardelean.

Se află scriitori, cari spun, că la sfârșitul veacului al XV-lea, pe episcopul Caransebeșan îl chema Partenie.

Românii și sârbii asociați ca la 1500 de înși, alții zic, că erau 4500, în mai multe hărte guerile bat cumplit pe turci; îi scot cu pierderi enorme din mai multe localități și întări-turi, până și pe pașa Timișorii îl înfrâng simțitor de patru ori, cu toate că în cursul acestor lupte desperate îl ajutau din răspu-teri

cei trei begi ai săi din: Lipova, Giula și Cianad, cari jertfiră 25.000 de oameni.

Incântați de biruințele lor neașteptate, bănățenii trimit trofee la Alba-Iulia, principelui Sigismund Báthory, cu rugarea, că repede și degrabă să le dea ajutor, cât se poate de mare! Dușmanul nu se lasă bătut și umilit, ci va reveni cu indoite forțe. Principele promis și îndată se și execută, trimițând oaste mare și vitează, sub comanda săcuiului Moisa Székely.

Guerilele bănățenilor din acest an 1594 erau conduse de: Doțian*), Ioan de Logoj, Iancu, (șârb) Petru Moisuț și de vlădicul Todor; care conduse și deputațiunea ce se prezentă cu prezente principelui S. Báthory.

Ceva mai circumstanțial despre acest vlădica belicos și meteoric, nu se știe. Se prea poate, că vlădicul din vorbă, e unul și același cuvios obraz, cu Todor Tivodorovici*), despre care se pomenește în Sibiu, la finea sutei XVI.

În vederea, că nu ni se arată care e teritorul canonic al lui Todor, unii îl vor episcop al Ineului. (Schwicker, Hunfalvy) alții iarăș zic, că e fără rezidență, dar totuș ar locui în Lipova (Iorga). Gr. catolicii noștri, prin rostul magistrului lor Bunea, se feresc cu îngrijire a se pronunța pro sau contra bănățeniei prelatului Todor, și cred, că au deslegat norocos gâcirea, tăgăduindu-i românitătea și-l socotesc drept șârb!

*) Eus. *Popovici*. Ist. Bisericească Universală. București 1928, vol. IV, pag. 424, îi zice lui Todor Tivodorovici „Nestorovici”; apoi că Doțian ar fi episcop și că turcii l-au jupoiat în 1594! N'am putut afla pe ce bază le spune acestea.

Ci dipticele ierarhiei sârbești nu pomenesc de un episcop Todor.

Noi bănățenii deși nu-i știm scaunul, până la dovezi contrare depline, nu ne putem lăpăda de acest compatriot, fie chiar și în cazul când am ști că e sârb. Oștile, în fruntea cărora e pus, sunt bănățene, iar vitejii ofițeri, soți de arme, sunt toți până la unul români neaoși, nemeși din Logoj și Caransebeș. Cum e turma, adecă așa e și păstorul și tot așa și invers!

Când bănățenii, **primii cruciați**, pentru curățirea Europei de molima mahomedană, vesele se înrolează sub praporele lui Todor Tivodorovici, atunci abia se încuragiază, pentru cauza sfântă creștină, împăratul „sfântului imperiu germano-roman“, Rudolf și laolaltă cu Sigismund Báthory, apoi cu voivozii noștri din Muntenia și Moldova, închee la anul mântuirii 1595, făimoasă *sfântă alianță*, pentru liberarea creștinismului, din mijlocul și răsăritul Europei, de sub rușinosul întuneric al semilunei barbare.

Cu ocazia acestui tratat, Mihai Viteazul, arhangelul național al bisericii noastre, fu atât de prevăzător să asigure și de drept, — ce dealtcum era practicat din băbăluc — unitatea hierarhiei românești de pretutindenea, ca un început profetic al unirii politice efemere din 1600 și a celei eterne din zilele noastre. Dacă cu drept cuvânt biserica creștină universală e proteguită de paloșul de foc al arhangelului Mihai, atunci Sionul nostru, la rândul său, e bine apărat și îngrijit de buzduganul lui Mihai, bravul și al demnilor și vitejilor săi urmași de azi și de mâne.

Cumcă hierarhia bănăţană, a fost în împreunare frăţească, cu sfinţele lui Dumnezeu biserici române din patru unghiuri şi în vremea anterioară arhangelului său naţional, o ştim din faptul, că în 7 Februarie 1584. Logojul şi Caransebeşul trimit doi nobili români la Alba-Iulia, la mitropolitul Ghenadie I; ca să se milostivească a le da preoţi, pentru aritul lor; unde 60 de sate nu voesc ca ereticii (adecă calvinii) să le boteze copiii.

Aici la bănăţeni şi la ardelenii vecinaşi cu ei, ungurii calvini aşezară un episcop român calvinizant, cu numele Mihai Tordaşi, (din Turdaş, de lângă Orăştie).

Nu putem şti unde a rezidat acest pişpec? El se numeşte „pişpecul românilor din Ardeal“. Pe vremea stăpânirii principilor ardeleni şi până la principele Barcsay Ákos (român renegat) 1658, când el îl vindu turcilor, Banatul era unit cu Ardealul; deci purta numele de Ardeal. Azi încă e aşa.

Preoţii din Caransebeş, Logoj şi Inedoara, laolaltă cu pişpecul lor, amintitul Mihai Tordaşi, traduc şi tipăresc la 1582, în cetate în Orăştie, un început din Biblia veche, numit în decomun „*Palia Orăştie*“.

Cei doi nemeşi bănăţeni, cari ostenesc la 1584 la Ghenadie I, în Alba-Iulia, trebuie că nu erau mulţumiţi cu episcopul Mihai şi cu preoţii lui cărturari.

Dacă biserica română bănăţeană, încă înainte de Mihai Viteazul, era în unitate canonică, cu restul bisericilor române, prin centrul

său de mitropolie din Alba-Iulia, aceasta legătură spirituală se menține până târziu pe vremea desbinării lui Atanasie Anghel. Ba vestitul Sava II Brancovici, cum bine se știe, căpătase formală iurisdicție asupra comitatului Severin dela principele Rákoczy Gy. II în 28 Dec. 1656.

Teofil III (Seremi) mitropolitul Alba-Iuliei. imediatul înaintaș a lui Atanasie, (1692—1697) ostenește departe până la noi în Bănat și târnoșește biserica din Sârbova (lângă Buziaș). Acest arhiepiscop și mitropolit, cum, cum nu, destul și bine, pentru aici și acum, că în titulatura sa oficială poartă și adausul de „*al Aradului*“. El scrie în 30 Aprilie 1693 o epistolă, preotului din Roxin, jud. Arad.

Ultimul episcop al Banatului, al Banatului, adevărat de pe timpul, când era un tot politic cu Ardealul și apoi cătră sfârșit, un jumătate de vec, pașalâc turcesc după toată forma, *zic ultimul episcop al Caransebeșului*, căci aci rezida, se numește Moisă Petrovici și păstorea între ani 1716— (poate și mai înainte) 1727.

Fruntașii clerului, bătrânii satelor și nu mai puțini de 40 de chinezi (juzi, primari) din aritul: Caransebeșului. Logojului și Almașului (Bozovici) roagă umil noua lor stăpânire din Timișoara, la 10 Februarie 1717, (așadară nu trecuse nici un an dela izgonirea turcilor din Banat) să-i mântuiască de acest episcop, care „ține totdeauna rânduiala turcească“.

La Insbruck, în 1885, profesorul uviversitar deacolo, Nicolau Nilles, iezuit, doctor în teologie și în dreptul canonic, patronat bănește

de academiile din Budapesta și București, tipărește în limba latină un sbornic de documente, în mare parte descoperite de el pentru prima dată¹⁾.

Documentele din vorbă pe cari le așează în rânduială, le-a cules din arhivele: Romei, Austriei, Croației, Transilvaniei și Ungariei și se referesc la trecutul bisericesc, național-cultural al: românilor, rutenilor, sârbilor și armenilor; adică a acelor frânturi mici de națiuni, cari din fatalul destin al istoriei fuseseră anatemi-zate, ca să mai împistrițeze poligloția **gut-gesinț**-ilor din *Gesammtmonarchi* a Habsburgilor și a Țării Sfintei Coroane alui Ștefan.

La signatura: *B. S. V.* sub Nr. 12,234; va se zică, la colecțiunea de manuscrise, a bibliotecii palatine (adică a palatului, a împăratului) din Viena²⁾ se află în bunăstare, rugămintea în original scrisă și subscrisă de însași dreptele postulanților. E textuată lătimește; limba diplomatică de odinioară.

Ci stilistica latină a acestor frunțași bănățeni e sub toată critică. Se smintește de ea și un Nilles; bărbat care va fi cetit multe hârtii latine, imposibile de consumat.

Mie încă-mi este peste măsură greu să o românez! În unele locuri nici nu sunt măcar

1) Nicolaus Nilles „*Symbolae*“, Oeniporte, 2 vol. 1885.

2) Deci să nu se confunde cu Arhivul Palatin și împărațesc, (Hof und Staats Archiv) din Viena; carele are sig. A. P.-I. V. și se numește: „*Archivum Palatinum et Imperii Viennae*“.

Al nostru e: „*Bibliothecae Palatinae Vindobonensis codices manuscripti*“. Se prea poate, că din 1885 și până azi să se fi făcut schimbări mari.

dumirit deplin, ce adecă spun (cer, înțăleg) grănicerii noștri de pe vremi?

Pentru o deplină controlare și pentru marea ei contribuțiune istorică și în considerarea împrejurării, că deși e publicată acum 45 ani, scriitorii noștri români abia de vr'o șase ori amintesc de ea; informativ, ori că numai tangențial, așa deci aflu în sfârșit, că e chiar timpul suprem și bine venit, că în nex cu truda de a întregi catalogul foarte manc și dubios al vlădicilor din Banat, să retipăresc petiția din chestiune. Astfel mai cu înlesnire va putea fi explorată, exploatată și exhaustată de cărturarilor de azi și de mâne. Drept ce la călcăiul acestui studiu public epistolia cu pricina, în original și în traducere *verbală*. Totuși însă în o formă de agăci și nimeri senzual adevărat al scrisorii și al gândirii, celor cari o scriu și subscriu.

Cu data de 10 Faur 1717, din Caransebeș, la groful Ștefan Steinwille general în Timișoara, se adresează din jurul Caransebeșului, Almăjului și Logojului, 12 preoți în numele tuturor preoților, (orică a bătrânilor) și 40 de primari, în numele mai multor sate și ocoluri, (orică cu mai multe sate și ținuturi) cu rugămintea să mijlocească la împăratul Iosif I. din Viena, ca să le denumească episcop pe *Petronie*, căci ei pe acesta îl poftesc ca stăpân loruși.

De episcopul cu numele Moisë, care a rămas dela turci, lor nu li lipsă, pentrucă aceasta ține totdeauna rânduiala turcească. Arată ei apoi în continuare, cât e de lacom și asupritor.

Afurisește pe cei cari nu pot plăti. Specifică cât trage de pe ei pentru anumite acte și cum ie zalog dela cei cari n-au bani gata.

Scriu în sfârșit că această li jalba, (instanția) mai au și alte multe, dar nu pot necăji cu ele pe luminatul general. Dar lucrul ăsta nu-l mai pot (înțeleg pastorația lui Moisë) suferi, deaceia se roagă de Luminația Sa (instamus Ilustritatem).

În locul pecetelor pun degetele și fac cruci și trimit cartea, (literam) toți cei mari și mici și se roagă.

Desigur că petenții toți și toți cei cari i-au încredințat, sunt români „ploați“, cum se zice în Banat; și dacă stă presumpțiunea aceasta trebuie să admitem și aceia, că **Petronie**, pe care îl au dâșii „*in petto*“ ca viitor stăpân bisericesc, încă trebuie să fie român verde; cum tot așa de român veritabil e și lupoiul Moisë; de care vreau să se cotorisească cu orice preț; căci dacă nu li-ar fi conațional, negreșit că-i imputau și acest defect, în exagerata jalbă către Steinwille, în carea proferează câte toate la adresa lui, drepte și născocite! Cred, că ar fi pe placul lectorilor dacă am lua aci mai pe larg așa zisul „*național*“, al candidatului *Petronie*. De 46 ani încoace, decând paterul Nilles ni l-a prezentat neamului și bisericeii, nimic nou nu s'a mai descoperit. Subsemnatul acum 24 ani încercai a identifica pe despomenitul aspirant de arhierie *Petronie*, cu un alt cleric român, omonim și omodox, cu *Petronie Popovici*, (Alias Pop, Popa, fiul popei).

Până în 1908 îl credeam pe aspirantul Petronie gr. cat. răzimându-mă pe autoritatea mare alui Nilles; care cum vom vedea mai la vale, la locul său, explică — fără temei — chirograful bănăţenilor drept petiţiune de a se uni cu biserica catolică şi a li se institui apoi de episcop Petronie; vr'un cleric român unit, ori cel puţin catolicofron³⁾.

Decând a apărut cartea, regretatului Nic. Dobrescu, despre biserica ort. rom. din Oltenia austriacă, m'am schimbat părerea.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

3) Cărturăria gr. cat. până azi e în bună şi vană credinţă, că petenţii bănăţeni din vorbă, umblă după unire cu Roma şi așa Petronie omul lor e gr. cat. Şi regretatul profesor Eus. Popovici o credea o. c. 463.

II. **Petronie Popovici** *primul paroh unit în Timișoara și primul misionar al Banatului :*

18 ani mai târziu de văleatul anului jalbei bănățenilor, nemulțumiți cu vlădica Moisa, moștenit cu inventarul dela mohamedani, se înființează în Timișoara-Fabric o enorie gr. cat. română, la 1734. Titularul ei prim, e *misionarul* paroh Petronie Popovici⁴).

Pe acest Petronie, acum un sfert de veac și mai bine, cum am arătat, era greu istoricește a nu-l confunda cu agreatul ipochimen al poporenilor bănățeni.

Pe lângă că sunt contemporani, compatrioți și conaționali, mai sunt și omonimi și omodoxi. Omodoxi adecă la aparență, dacă ne îndrumăm după glosele reputatului profesor și iezuit Nilles; un însuflețit ultramontan, ca mai toți soții sfântului Ignatie de Loyola. Mai eram ispitit a-i identifica și pentru circumstanța, în sine foarte relevantă, anume, că pe Petronie al Timișorenților îl găsim ostenind în misionarism departe, până pela gura Cernei și Dunărea cea lată; teritorul

⁴) Ioan Boroș, *Monografia Parohiei Românești Unite din Timișoara*, 1907, pag. 7; 10 și 23. Conf. Șematismul iubilare dlec. Logoj 1900: la locul parohiei. 267 și 269.

canonic² al răsuflatului prelat Moisa și în aceeași vreme pământul făgăduinții lui Petroniu cel din expectativa noilor și vechilor credincioși. Noui pentru Austria, vechi, probați și veritabili credincioși pentru ortodoxia străbună!

Din officia de datul 12 Octomvrie 1742, a administrațiunii erariale din opidul Rășava (Orșova) aflăm, că preotul misionar Petroniu Popovici, din metropola Banatului, din Timișoara, cuvânta și răspânda pe valea Dunării, cu o însuflețire deamă pentru o cauză mai bună, unirea duhovnicească cu biserica catolică; unire din care va rezulta nenumerate binefaceri cerești și lumești. Ei de, acești naivi grăniceri, dacă aveau urechi de a auzi, ce li se predica, aveau, har Domnului, în aceeași vreme și ochi buni, să vază în prezent și în viitorul apropiat și îndepărtat: *ce bine poate aduce unui popor mic, sărac, incult, uniunea lui religioasă cu a neamului, care de veacuri îl stăpânește și nedreptățește;* și, după toate prevederile omenești, îl va mai stăpâni, Dumnezeu știe până când?! Dacă și numai unirea politică cu ungurii și nemții eterodoxi, au pricinuit așa mari pagube civile și religioase românilor, negreșit, că **o împreunare cu ierarhia** acestora, ierarhie **careă în cursul istoriei, dar și azi, s'a dovedit că e mai mult maghiară ca papală și internațională**, zic, că o împreunare cu această ierarhie, deadreptul **ar fi desființat românismul nostru** istoric: azi, mâne bimilenar!?

Bănățenii din fire fiind mai speculativi, deci și speculanți, au știut trage învățătură

bună din paguba fraților lor ardeleni, dela 1698. *Uneala cu tocmeala* de acolo și deatunci, a dat faliment total!

„Nici când *un popor* nu-și părăsește religia sa, numai pentru o religie mai bună“.⁵⁾ Așa nici Atanasie Anghel cu clerul și poporul, nu s'a unit de dragul catolicismului teoretic, cu atât mai puțin de urâtul și răul teoretic și faptic al pravoslaviei naționale și tradiționale. Nu de harurile catolicismului Romei *ardeau inimile românilor* din Transilvania, Crișana și Maramureș; ci *de darurile lumești ale cetățenilor unguri și nemți catolici!* Nu catolicismul mistic, abstract al bunurilor sufletești îl căutau părinții noștri, ci bunătățile legale și faptice ale civismului catolic. Adevărul catolic transcendențial, al vieții ce va să fie, nu-i impresiona mult. Preocuparea lor se mărginea la viața actuală, nu la împărăția ceriurilor. Însătoșau după drepturile unei lumi: de dreptate, egalitate și frățietate. Dictorul acela banal, că toate căile duc la Roma, românii, fiii cei mai mici și mai neglijați ai latinității, l-au interpretat așa, că la Roma, însă numai pe drumul bătut și practicabil al Beciu-lui (Vienei) politic.

Altcum să nu se mire nime, că popoarele creștine nu trec dela o confesiune la alta fără interese materiale, când e bine stabilit în istoria bisericească, că însăși lățirea creștinismului și întărirea lui, adeseori s'a folosit de mijloace

5) *Taine* Ipolit († 1893) istoric, filosof și critic de arte Voyage en Italie; 26 mars.

politice; orică de o altă natură decât cea apostolească.

După această digresiune, să reluăm firul întrerupt puțin!

Petronie⁶⁾ Popovici al Timișorii, care poate „bona fide“, evangheliza unirea românilor băștinași, cu veneticii unguri și șvabi, de azi și de ieri-alaltăieri, în faptă propovăduia desbinarea lor națională. Le aducea adecă un rău mare, stângerea neamului; dreptce Dumnezeu Sfântul nu l-a mai putut răbda! Mai sus pomenita hârtie a administrației ne notifică, că în toamna 1742, în aritul Rășavei: „a căzut în o groapă și a murit“.

Se prea poate că acest exponent temerar, al reînviatelor *eparhie maghiaro catolice de Cianad*, carea după curățirea noastră de molima coranului respingător, invadase din nou întreg vastul și mănosul Canaan românesc, dela: Tisa, Mureș, Timiș și până la a Cernei în Dunăre vărsare, cu văditul scop al chiriarhului Falkenstein și al perfidiei Austria de a rade odată pentru totdeauna ortodoxia istorică și națională; zic dară, că acest exponent inconștient român, trebuie că era și un cântăreț de forță, ca mai toți bănățenii, și după zisa ceia: „Cantores amant liquores“, s’au dus pe copcă, cu capul plin și gâtlejul ud. Dumnezeu să-l ierte!

Despre fructul opintirilor sale, aflăm, că la 1737 se cer erarului lefe fixe pentru preoții din Sacoșul-turcesc, Făget, Murani, Chezint,

6) Bănățenii sigur că-l rosteau după jargonul foneticii provinciale: „Pătroane“.

Cadar, Comoriște, Cacova, Vizma, Fizeș, Serezani, Temerești, Gladna și Fenlac, 13 parohi; număr de rău augur! Păcat, că hronica tace de numărul poporenilor. Vor fi fost 3—4 pentru un preot.

În Timișoara, lângă parohul Petroniu Popovici, era și un diacon Vichentie, apoi un student, orică psalt (diac) Grigorie Popovici (Popovitz).

Parohul Petronie Popovici, a primit taina preoției în 29 Iulie 1735, prin punerea mâinilor arhieresti a lui Ștefan Olșawszky, rutean din Munkács. Imprejurarea aceasta mă izbîia puternic, pe vremea când nu puteam să nu-l identific cu Petronie candidatul de episcop la 1717. Era greu de presupus, că bănațenii cer de episcop un bărbat, care, barem și numai de câțiva ani până atunci, să nu fie fost preot!? Mai mult încă.

Din un act de datul 19 Martie 1736, se vedește dar că acest „Petrony Popovich“, așa occure în document, — e încă un mirean și *servitor* simplu, al cutăreiva biserică latino-catolică din Timișoara (adecă crâznic „Kirchendiener“ îi se zice acolo). În acest act Petrony Popovich, cere, ca antistele satelor să fie strict oprite de a batjocuri și huli ceremoniile *religiunii romano-catolice*⁷⁾.

7—8) Dr. Baroti Lajos Aladár. Temesvár 1907. Pótfüzet pag. 134. De aici luat de Ioan Boroș, în periodicul (apus) „Cultura Creștină“, Blaj, 1922, (an. X) pag. 284, unde redă figurat pe „Kirchendiener“ cu *preot*. Cred, că din explicabilă jenă se traduce așa?! *Crâznic romano-catolic* e în 1736 *parohul român gr. cat. din Timișoara*; care în 1735 fu hirotonit la

Tot în acest an, cu trei luni mai târziu, dăm de hârtia din 18 Iunie, prin care administrația erarială din Timișoara, îndătorește comuna politică din Făget, să dăe anual lui Petronie Popovici 60—80 Fl. pentru serviciile duhovnicești, ce le-a prestat⁸⁾.

Parohul Petroniu Popovici, hirotonit întru presbiter la Munkács în 13 Iulie 1735, e instalat ca paroh în acelaș an la 9 Noemvrie⁹⁾, aceasta se știe din gramata consilierului administrației teritoriale Benedict Neffzer, supusă spre clausula de „exequatur“, prezidiului, generalului comandant contele Hamilton. Acesta peste câteva zile apoi pleacă la drumul lung al Vienii. Desigur întraltele, spre a relata și despre sporul *unirii române cu biserica nemțească*¹⁰⁾.

Plata cu care era năimit duhovnicul și misionarul bănătenilor rătăciți, era 120 Fl. la an. Se crede, că nu era definitiv stabilită. E numită „Stipendium“. Incepând cu anul 1737, i-se urcă la 180 Fl. Sumă notabil mai mare

Munkács. Părlitul de el era cumulaard : popă de oraș, misionar de ținut și crâznic la nemți ; un fel adecă de *slugă oloagă după dârloagă*. Că e și crâznic formal în una și aceeaș ipostasă ibridă, se adevărește, din lista nemțească din 30 XII. 1736, despre popii bănăteni uniți, scrisă și subscrisă de „... und ich Verordnete unterthänig fussfälligster Priester und Kirchendiener Ihre Excell. und gnaden Petrony Popovitz“. Cnf. Ioan Boroș „Unirea“, (foaie) Blaj 1892 (II an.) pag. 230.

9) *Baroti* o. c. vol. II, partea VII pag. 332 (anul 1902).

10) Gheorghe *Barîtiu*. Părți alese din istoria Transilvaniei, Sibiu 1899 v. I, pag. 152 și 182. Dr. *Lupaș János*. Az erdélyi gör.-keleti egyház és a vallás-unió a XVIII század folyamán. Budapest 1904, pag. 29. Viena măsura fidelitatea suditorilor după religie. Primul act dupăce cucerea o provință era catolizarea ei ! Așa purcede și în Ardeal, ca la bănăteni. Ardelenii fură mai slabi de inger.

ca la alți preoți mercenari gr. cat. contemporani; dotați toți din vistieria statului; atunci, când *preoții ortodoxi tolerați*, trăiau din colaci și pomeni. Plata lui Petronie Popovici era mai mare în considerarea, că avea să facă dese și mari excursii misionare îndepărtate la „șișmatici“, mai avea apoi să adăpostească la casa sa pe unii preoți trimiși la dânsul¹¹⁾, ca să-i inițieze în cele ale *ortodoxiei catolice*; vulgo, cum se facă prozelitism. Mai sunt unele notițe, mici, săci, referitoare la apostolia antihristului național al Banatului, dar nu le pot comunica acum și aici; de vremece însemnările ce posed de mult timp, ar trebui desnou colaționate, cu locurile de unde le-am excerptat¹²⁾. Poate cu alt prilej binevenit.

Coada de topor al străinilor, *Petroniu Popovici*, mort de moarte năpraznică, cum văzurăm mai sus, nu e numai un simplist misionar, ca toți misionarii de duzină, ci iese mult din comun, până la rolul de *protagonist*; dar **Deo gratias**, protagonist *răsufolat*, al *episcopatului bănățan gr. cat.*; la rândul său ratat și acesta; orică mai bine zis, amânat până la a doua venire politică a nemților în Banat, dintre anii 1848—1868; răstimp, în care se crează episcopatul gr. cat. al Banatului, alias al Logojului.

Dacă se isbutea cu biserica gr. cat. în Bănat pe acelea vremi, prielnice catolicismului

11) *Boroș* ibidem pag. 283, nu știu de ce zice că 100 Fl. îi era leafa. Cnf. tot *Boroș*. Monograf. o. c. 23; 10 și 7.

12) *Barotti*, o. c. vol. II, pag. 158 și 159. Se poate, că și în alte locuri din vol. II, părțile V și VI. apoi în vol. I, fasciculele I—IV. *Cari toate azi cu grabă nu-mi sunt accesivere*. Restul dela fascicola, VII—X le am a mână.

și germanismului omnipotent și autocrat, mai ști de se mai doriau bănățenii catolizați și nemțiți la românimă universală și pravoslavnică de azi?! Ori, că dacă și erau pentru o unire cu România-mare, aceia o făceau numai cu tratate și concordate, textuate și comentate la „congregația de propaganda fide“. Cu un cuvânt, *bănățenii învechiți uniți și nemțiți*, erau pentru România-Mare aceia ce azi sunt croații pentru Jugoslavia!

„Cel ce are ureche, audă ce Duhul zice bisericilor“. (Apoc. II 29; III 6.)

Dacă pe vremile calvinilor unguri, superintendenții confişcaseră pe numele lor biserica neamului nostru, Veszprémi István, adevărat la 1697 iscălește „Erdélyi Református magyar és oláh Püspök“, în o dalterie ungurească; confirmând protoiereu la Hunedoara pe Popa János, din zilele episcopului nostru Teofil III Seremi¹³). Tot așa învadase sionul nostru, alt Caiafă de alor, Geleji Katona István, la 1634¹⁴), cel mai mare căpturar între toți superintendenții calvini din secolele 16—19. Geleji a propus principelui Găvrilă Bethlen în 1640, ca și ardelenii să cânte cântările, versurile Caransebeșenilor și Logojenilor la slujbele bisericesti!

Cu nimica apoi nu erau mai modești nici erezii lor, monseniorii catolici! Primul episcop în Timișoara, după izgonirea turcilor, Baronul

13) Timotei Cipar. Acte și fragmente. Blaj 1885, pag. 255.

14) Dr. Pokoly József. Az erdélyi ref. egyház története. Budapest 1904, vol. II, pag 171. Geleji semna officios „*Episcopul olahilor ortodoxi*“; va se zică „reformați“. Uj Magyar Muzeum. Budapest 1859, I évfolyam, pag. 216.

Liber Adalbert Falkenstein, se visa în o scrisoare a sa îndreptată în 16 Noemvrie 1732, către împăratul Carol al III, de episcop al românilor bănăţeni, când iscălea Episcop Ciana-dens de „rit latin și grecesc“¹⁵⁾.

Episcopii romano-catolici din Timișoara, pe vremea dominațiunii austriecilor în Valahia-mică, (1718—1739) sunt *Irozii ortodoxiei* tradiționale din: Banatul Timișorii, Banatul Severinului și Oltenia! Drapați de drapelele vulturului monstru cu două capete a generalilor¹⁶⁾ din Timișoara, lucră întru a înghiți biserica răsăriteană. Promisiuni, protejuri, amenințări și blide de linte, toate acestea nu i-a întărit pe ei și nu ni au slăbit turma și păstorii noștri, decât, că ni s'au furat 15 ori că 17 sate și ni s'au cumpărat 19 preoți. Deci cvantumul secerișului e mai mic, ca numărul lucrătorilor. Apoi cvalitatea tuturor acestora, nu poate fi alta, decât, cea bine cunoscută în istorie, la frământări d'al d'astea!

Ce privește apoi numărul însuși al oilor rătăcite din 15—17 sate, nu-l putem fixa, nici barem aproximativ. Cei din strana cealaltă cântă și descântă, că „se suie la mai multe sute“¹⁷⁾. Fără nici un risico de pagubă, în dragă voe putem licita minuendo, cu barem 30—40%!

Cu toate astea, vrednici vor fi la ceriuri de *răsplată* multă acestea slugi viclene și *ne-*

15) Boroș în „Cult. Creș.“ I. c. 283. Tot el în foaia „Unirea“, Blaj 1892 (an. II) pag. 214.

16) Dela început din 1718 și până în 1751 Banatul a stat sub administrație militară.

17) Boroș, în foaia „Unirea“, Blaj 1892, pag. 295.

leneșe, întru a strica casa Domnului, căci înființară la Moldova-nouă lângă Dunăre o episcopie unită în 1738.

În anul următor, pacea dela Belgrad, pe rușine dă îndărăt Sultanului, ce-i smulse mai dinainte cu 21 ani la Passarovetz.

Episcopia înființată nu apucase a funcționa. Bruma de unire volatiză ca canforul neînchis!

Urmașul lui Falkenstein în episcopie, era un anume Nicolau Stanilovich, bulgar cu ceafa groasă, cum s'ar zice: pripășit aici din Nicopol. Nu veni singur, ci după pilda altui oaspe slav, Arsenie III Cernovici, și sfătuit și de politicianii mari ai Vienii, aduse pe capul bănățenilor o droaie de: bulgari, șocați, crașoveni și horvați, pe cari îi cuibări în cele mai bune locuri; unde huzuresc până azi, spre paguba nației și religiei noastre.*) Veneticul prelat cum se vede, n'avea simțul realităților din noua sa patrie. Indată la începutul pastorației sale, după o vizită canonică făcută arbitrar printre acatolici, își căuta turma risipită, în cele patru direcții ale vântului. O căuta dar n'o afla, pentrucă nu mai era.

Ce află e așa zisa „uriciunea pustietății“ biblice! Însăși mărturișește îngrozit în comitiva din 20 Febr. 1741, cu carea înaintează curții

*) Eus. *Popovici*, I. c. 138, 407 și 492. Episcopia cat. din Timișoara constată, că acești poporeni se stâng și că nu s'au maghiarizat și că acum se românizează. Numai cei vrâstnici mai știu ungurește. Preoții lor mai toți unguri ori unguriți, se dispută înfocați, că oare de ce neam sunt aceste frânturi de popor?! Se pare, că barem crașovenii nu sunt bulgari și sârbi, ci rămășițe din ilirii de pe vremi. Ziarul „Temesvári Hirlap“, Timișoara 7 Nov. 1931, pag. 3. Cnf. și Fr. *Griselini*. Ist. Banatului Timișan, trad. de N. Bolocan. București 1926, pag. 130 și 133.

imperiali procesul verbal al vizitei, că starea „desolată“, în care se află unirea: „mai mult se poate deplânge, decât pomeni“. Cu toate astea, el se incumetă a propune Mariei Terezia, ca să creeze totuș episcopia unită bănățană; acum nu mai mult la Dunăre, pentru valea ei și valea Timocului, ci la Logoj, pentru autohtonii Banatului: Severin și Timișan.

Acum papalii și cu ei generalii, se mulțumesc și numai cu catolicizarea românilor bănățene și ardelene. Până aci visau a catoliciza Oltenia, prin mutarea diecezii din Alba-Iulia la Oltul Făgărașului, și a Sârbiei, prin așezarea episcopiei la Moldova-Nouă.

Maria Terezia cum bine se știe, la începutul domniei sale, la toate se putea gândi, dar nu la chestii de biserică. Toți domnitorii vecini, de toate părțile, o încolțiră rău, vr'o câțiva ani, pentru moștenirea în tenorul Pragmatica Sanctio.

Episcopia ahtiată de nemții catolici, este deci și rămâne pe multă vreme înainte muzica viitorului. După scurgerea alor 115 ani, din țărâna ei dela Dunăre, ca un Phoenix răsare în 1853, la Logoj, unde o plănuise prelatul exotic de neamul și legea Banatului. Incape azi tare comod în mijlocul și pe țârmurii modestului Timiș, așezământul măreț de odinioară, care avea să stăe calare pe Dunăre și să unească pe Sârbi cu Viena, prin binecuvântările ce se pogor din dealul mitropoliei vaticane.

De vremece episcopia Cianadului e materia celei din Logoj și vlădica deacolo bulgarul

Stanilovich, e nașul ei, dânsul i-a dat numele, aflu a nu face lucru de prisos, dacă îi reproduc aici, unele din vederile ce avea, referitor de înființarea unei dieceze române unite pe teritoriul său canonic, teritor putativ canonic, căci de fapt și după dreptul istoric și internațional al ginților, e limpede un ocean român și ortodox. De bunăsamă cum era mentalitatea lui, tot așa socotință trebuie că aveau față de rosturile acestei dieceze și alți oameni mari ai cârmuirii noastre, de acum două veacuri și jumătate în urmă.

Deși arată, că totul e pierdut, nu desnăduște, ci spune „palam publice“, unele ca acestea, că adecă pentru *promovarea faptică* (deci nu de drept) a uniunii, afară de ajutorul dumnezeesc, (se vede că acela nu-i surîdea) mai e neapărat necesar:

1. Ca curtea împărătească¹⁸⁾ să dea ordin diregătorilor provinciali, că ei, ca unii, cari stau în contact imediat cu poporul șismatic (răsvrătit) și au ocazie de a-i face mult bine, cu tact și înțelepciune să îndemne poporul la îmbrățișarea unirii. (Ce a însemnat acum 2 veacuri să îndemne un diregător pe supusul său la îmbrățișarea religiei statului, *a împăratului*, cum îi ziceau până bine de curând, e ușor de închipuit.) Pe calea asta (scrie în continuare Stanislavici) mai mult spor pot face

18) Vezi punctele 36 și 12 din reprezentațiunea latină a lui Stanislavici, făcută împăratului. Intreagă e în *Baroti* o. c. 1871, pag 648—659; iară la Boroș „Unirea“ 1892 o. c. pag. 279 și 287.

acei dirigători, decât chiar misionarii însăși. (Nime nu se îndoiaie de așa ceva.)

2. Ca prin promisiunea și conferirea comodativilor, favorurilor și altor beneficii temporale, cum sunt: scutiri dela sarcini, conferirea nobilității, poporul să se atragă la sf. unire și așa dacă se observă, că unul ori altul ar avea autoritate mai aleasă la poporul șismatic, unora ca acestora, dacă s'ar uni și ar voi să persiste în sf. unire, autoritățile mai înalte să le conferească demnități nobilitare, imunități ori că alte favoruri.

*Apoi aceia cari rămân cerbicoși în șismă, să nu se promoveze așa ușor; nici să li se dea voe, că în urba Timișoara să și cumpere casă cu titlulă ipotecă, **nici să se bucure de drept cetățenesc între catolici.** (Curat ca în zilele lui Iulian Apostatul. Cum își închipuiau acești vlădici creștinismul lor catolicesc fără iubirea deaproapelui.)*

*Căci dacă cei mai de frunte din popor s'ar uni, ceilalți mai ușor ar urma. Scutirea de impozite s'ar putea săgădui pentru **4—5 ani, la sate întregi,** iară preoților să se dea salar, din care pe lângă venitul stolar ar putea trăi. (Deci neuniților nu se dădea salar... ca ei să nu poată trăi).*

„Nunc venio ad fortissimos viros!“ (Cornelius Nepos.) Preoții și mirenii, cari în Ardeal țineau de sâlă legea unită, când se refugiară în Banat, se lăpădau de ea. Vlădica catolic al Timișorii cere împărătesei, să-i sâlească a reveni la unire. Scrie el:

Preoții din Banat, (*cari sunt mulți*) s'ar putea în secret întreba de cătră prefectii și subprefectii provinciei, că de unde sunt și unde au fost hirotoniți. Și de vremece mulți din aceștia au venit din Transilvania, și sunt născuți din părinți catolici, și hirotonia au primit-o dela episcopul gr. cat. aceia s'ar putea săli (babine că nu) ca să țină religiunea catolică, manținând ritul oriental. Afară de acestea, s'ar putea descoperi și familiile române, cari în mare mulțime au venit din Transilvania, și când s'au așezat în Banat, s'au lăpădat de credința catolică, trecând la șismă, macar că ambele provincii stau sub domnirea aceluiaș domnitor. Adecă mai țineau prelații Romei în 1741, *la legea luterană* din 1555, dela pacea din Augsburg a lui Ferdinand I „*Cuius regio illius religio*“.

Aceste familii apoi, în tenorul Evangheliei s'ar putea constrânge, ca să se țină de religiunea catolică; și în satele acelea unde s'ar fi așezat, să li dea preoți uniți.

Nu mai puțin s'ar contribui la promovarea sf. uniri și a religiunii catolice, dacă la oficii publice s'ar preferi acei bărbați catolici de ambele rituri, cari și între barbari (turci) au rămas statornici, ori că sunt neoconversi.

La promovarea sf. uniri mult ar contribui și aceea, dacă episcopul unit de rit grecesc, ar lua parte la consiliile provinciale, căci așa i s'ar da prilej de a conversa cu locuitorii, și prin *binefaceri, protecțiuni și favoruri iertate, precum*

și prin alte¹⁹⁾ o sută de moduri, ar putea ajuta pe acei locuitori.

Prin aceasta de o parte s'ar mări autoritatea episcopescă, iară de altă parte s'ar face, ca Unirea mai ușor să progreseze.

De cumva apoi în această privință nu se lucră cu mai mare energie, toate sunt zădărnice; pentrucă binele se naște din cauza întreagă, iară răul din orice defect.

Îi excerpez aici textul despomenitului episcop Stanislavici, cu referire, că de ce crede Logojul cel mai potrivit loc pentru rezidență episcopescă :

„Pentru episcop unit de rit grecesc și pentru mânăstire, locul cel mai bun s'ar vedea a fi Logojul; parte pentrucă se află așa zicând în mijlocul provinciei și că e în apropierea Transilvaniei, cu care în trebile și cauzele religioase ar putea susține corespondențele; parte și din aceea cauză, pentrucă acolo este rezidența părinților Minorii, cari în timpurile viitoare din apropiere ar putea petrece cu atențiune progresul Unirii, și ar fi la îndemână, ca uniților să le servească cu sfaturi“. Va să zică, în Banat Minorii, ca și în Ardeal Iezuiții, din „apropiere“, să: controleze, să instruiască, să spioneze și să încalce pe bietul vlădică român și pe cei din anturajul lui.

19) Așa dară modurile „neiertate“ de a ajuta sunt o sută. Dacă prin sălă înșălare etc. s'a lățit unirea în Bănat, tot cu astfel de mijloace ar fi iertată și stărpirea ei. „Absit“.

Inchee apoi spunând că: „Pe lângă acestea locul acela e sănătos, frumos și bine impopulat și are apă bună.”

Toate se văd a conveni, că o atare fundațiune să se tacă mai bine acolo, decât în ori care alt loc“.

Dintre cele 15—17 parohii, cari existau, ca vai de ele, și erau să dăe contingentul episcopiei unite la anii 1738 și 1741, au ajuns numai trei „plinirea vremii“ înființării faptice din 1853 a episcopiei unite din Logoj. Acestea sunt: Timișoara, Zăbrani și Comoriște.

Numai cea din urmă e pe teritorul diecezei Caransebeșului. Dar și aceasta proprie vorbind, a fost încetat și la înființarea diecezei Logojului din anul 1851 nu era șteamătă de unire acolo. Unirea de nou s'a plămădit în ea în anul următor, 1854. Dar onoare a lor noștri poporeni, Comoriștea până azi s'a dovedit slabă comoară pentru legea uniților cu nemții!

Mica turmă din Zăbrani încă încercă a părăsi legea nouă neromânească dar statul o lipsi îndată de pămîntele ce îi le dăduse și așa unii declarară că ei nu s'au lăsat de unire, alții mai cu puțină rușine, iarăș au cerut să fie reprimiți la unire în 1753. În mare parte apoi li s'au renapoiat pămîntele.

Altcum jocul de a pămîntele pentru catolicism, nu e o noutate în Bănat; nici în 1753 și nici în zilele apunerei puterii din Vjena din 1918. Încă la 1366 Mihai Porece din Bolvașnița și la 1500 Nicolae Porecha din districtul Sebeșului, fură privați de proprietățile lor, pentrucă abjurară legea

catolică, adecă a statului. Și încă o așa despoiere era reglementară, după „vechea și aprobată lege și datină a regatului Ungariei“²⁰⁾.

Se știe bine din istorie, că încă pe timpul regilor Robert Carol și Ludovic cel mare, din veacul al XIV, nobilii bănățeni perdură averile pentru vina, că nu mărturisiră legea catolică, a regilor de sub pantoful pontifului dela Roma eternă.

Din desfășorarea celor de până aci se vede, că în timpul când îi mergea bine Austriei, se năștea, trăia, dar nu putea da înainte unirea bisericească a românilor cu nemții și ungurii. Mișcările acestea se restrâng la intervalele dintre 1717—1739 și 1849—1862.

Dispariția episcopatului istoric al Banatului și respective al Caransebeșului, nu mai trebuie azi pusă în legătură cauzală cu dominația turcească, ci mai mult ca ori ce alta a contribuit la stângerea acestui așezământ, volnicia episcopatului bănățan catolic reactivat. Prelatul catolic era deodată și comitele suprem, prefectul ținutului și așa va fi aflat dânsul chip și fel, cum să delătore pe un emul, pe un biet episcop ortodox, care și până aci a trăit în condițiuni destul de precare.

Nemții după ocuparea Banatului umplură tot golul lui cu colonii catolice, adunate de toate vânturile. În neamurile ortodoxe nu aveau încredere deplină. Ce era încâtva și justificat.

20) *Boroș*, foaia „Unirea“ l. c. pag. 287, după *Pesty Frigyes, Szörényi bánság története, Budapest 1878, tom. III pag. 131. Docum. nr. 121 și Boroș, Cult. Creșt. 1921 o. c. 281.*

Vlădicii ortodoxi și biserica lor, nici când nu era mai ușorată în țările catolice, ca în a Turciei. Ba fiind grosul ortodoxiei sub turci și centrele bisericesti tot acolo, nu e nici o mirare că ierarhia, mai ales episcopii priviau mai totdeauna barem cu un ochiu spre răsăritul ortodox turcesc. Din anul 1751 începând Banatul nu mai e administrat de autorități militare, ci de cămară, de erarul statului. În condiția aceasta, influența civilă politică a episcopului catolic, e mult mai intensivă. El era de drept și fapt prefectul provinciei.

Fără „dar și poate“, va fi avut rol sinistru asupra episcopatului Caransebeșului și scindarea ierarhică și națională dela 1700, alui Atanasie; ci de o legătură organică între înființarea diecezei Vârșetului și venirea sârbilor în 1690 și între apunerea diecezei Caransebeșului, am firmă convingere, că nu poate fi vorbă!

Dieceza Vârșetului are trei episcopi anteriori exodului Cernovicean. Unul din aceștia se chiar fălește cu epitetul ornant de mitropolit²¹⁾. Vârșetul și Caransebeșul existau paralel, ca rezidențiale și capitale de episcopate, cu un secol și mai bine înainte de întrarea oaspeților balcanici; aduși de patriarhul deslăudat aici Arzenie II Cernovici, la îndemnările și ațâțările curții din împărăteasca cetate a Vienei.

21) La sârbi adeseori episcopilor se dă titlul de mitropolit. În Grecia toți episcopii poartă numele de mitropoliți. Mitropolitul apoi la rândul său e numit arhiepiscop. Câțiva mitropoliți de ai noștri din Bălgrad și Târgoviște se intitulau anticanonic „*arhimitropoliți*“!

Că Vârșețul și Caransebeșul se fie avut între sine vr'un fel de comunism ierarhic canonic, anterior adevăratul expatrierii lui Cernoevici cu ai săi, până azi încă nu s'a dat de vr'o probă istorică.

De încheierea acestui capitol, despre misionarismul catolic în Banat, putem spune tot aceea, ce se știe și despre unirea ardelenilor. Unitatea ierarhică a românilor a trebuit spartă în toate regiunile românești, pentru interesele politice ale imperialismului catolic din Viena. Și în Oltenia era pe cale această sciziune. Mulți din crema boerimii erau câștigați pentru acest blăstăm. Ba episcopul Râmnicului Inochentie lucra în ascuns pentru unirea cu Roma și de nu muriă în 1735 poate că și unia pre vr'o câțiva?*) Lucrul nu era chiar nou! Înaintașul lui, Antim Ivireanul, Ilarion, o încercase la anii 1703—1704. Dar fu scos din scaun de

*) *Dobrescu*, o. c. 111. Dr. Augustin Bunea. Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovici. Blaj 1902, pag. 55.

Ci nemții nu se mulțumeau numai cu catolicizarea Olteniei, dar unelteau și în Valahia-Mare! Ion Andreiu. „Încercările Roma-Catolicilor de a atrage pe Români la Biserica Papista”. București 1893, pag. 111; 119—122 (111—122).

Episcopul Inochentie ține un sinod mare la noi în Ardeal, la Gherla în primăvara 1733! Episcopul unit al Ardealului atunci era Ioan Inochentie Klein, baron de Sad. N. Iorga. Sate și Preoți din Ardeal. București 1902, pag. 221, după Sterie *Stinghe*, Documente privitoare la trecutul Românilor din Scheiu. Brașov 1901, vol. I, 160—161.

Notez, că atât despre Inochentie, cât și despre antecesorul său Ilarion, nu sunt probe juridice, că ei ar fi părținit unirea? Pe Inochentie îl acuză de așa ceva mitropolitul său sârb din Beograd, Vichentie Ioanovici, adevăratul acel bărbat, care cum îndată vom vedea (aici nota 23), a voit să unească cu Roma pe sârbii săi și care toată viața sa a fost un filocatolic. Curios, până în 1731, până nu ajunsese mitropolit, ca episcop de Arad, (cum arată de Dr. Gh. Ciuhandu, Doi Ioanovici pe tronul

un sobor. Dacă mai ținea neamțul cu sabia acest colț de țară, sfântica și între acești frați cămașa necosută a Mântuitorului. Politica a spart unitatea bisericeii noastre, ea a menținut-o și o menține. La fel a fost și este și cu desbinarea mare a creștinismului ortodox și catolic.

Despre politicianismul diecezei Logojuului mărturisește istoriograful ei: „...ci și interesele politice au poftit... înființarea Diecezei române unite în Banat și dreptul cu reședința în Logoj“²²⁾.

Ar fi fost o adevărată minune dacă afurisita maximă de stat a camarilei din Viena, ar fi cruțat tocmai frumosul și mănosul Bănat, de a nu-l divide spre a-l nenoroci!

Pe neamul care aparținea integral unei și aceleiași biserici și locuia compact un ținut oarecare, îl desbina în două biserici. Așa a făcut cu românii ardeleni, așa cu Bănățenii și așa cu rutenii din nordul Ungariei de odinioară.

episcopesc ortodox dela Arad. Arad 1929, pag. 9—10; 33—38), a fost cel mai aprig apărător al ortodoxiei bântuită violent de episcopul maghiar din Oradea!

Despre degradarea lui Ilarion a se vedea: *Andrei*, l. c. 112. *Timotei Cipariu*. Acte și Fragmente. Blaj 1855 pag. 228—229. Dr. *Alexandru Grama*. Ist. Bis. Românești unite cu Roma. Blaj 1884 pag. 55. Dr. *Stefan Pop*. La Univ. Bis. Românești. Timișoara 1903, pag. 39 l. *Idem* în „Revista Teologică“, Sibiu 1908, pag. 201. N. *Iorga*. Ist. Lit. Românești în sec. XVIII. vol. II. București 1901, pag. 61. Dr. *Dim. Boroianu*. Ist. biser. Creștine. București 1883, pag. 461. Gh. M. *Ionescu*. Istor. Mitropoliei Ungro-Vlahiei, vol. II. București 1914, pag. 155—156. *Atanasie Mironescu*. Istor. Eparhiei Râmnicului. Râmnicul-Vâlci 1906, pag. 250—254. N. *Iorga*. Ist. Bis. Românești. Vălenii de Munte 1900, vol. II, pag. 333.

22) *I. Boroș*, „Unirea“ l. c. 295.

Despre înființarea eparhiei gr. cat. a Logojuului, a se vedea *Șematismul* iubilare al acestei dieceze, din anul 1900; menționat aici în nota 4; apoi „Unirea“ (foaia) Blaj 1892 (an. II) nr. 21—37, sau pag. 166—295.

Știm, că a încercat-o și cu sârbii; dar dârzi cum sunt, nobilimea militară trasă sabia din teacă pentru apărarea pravoslaviei: element constitutiv și întregitor al etnicului său²³).

Dacă apoi un popor era deja împărechiat sub raport bisericesc, atuncea stăpânirea nemțească din Viena, îl punea în legătura ierarhică cu un neam conreligionar neconațional și astfel fomenta vrajba între omodoxi; cum în cazul prim arunca tăciunile neîntălegerilor între omogheni. De pildă. Pe românii ortodoxi din Transilvania, nu-i împreună la vremea sa cu omoghenii și omodoxii lor din Oltenia, ci ambele români și ambele ortodoxii le dădu poclon sârbilor din Beograd. Pe ortodoxii noștri din Ardeal îi legă apoi cu conreligionarii eterogheni din Carloveț. Firesc și creștinesc ar fi fost împreunarea lor cu frații lor creștini din Banat și Bucovina. Iar nația noastră din Banat fu dată spre canonire neofitilor dela Carloveț. Ortodoxii români din Bucovina la rândul lor apoi aveau să încalce pe străinii îndepărtați din Dalmația! Cât erau aceștia de aproape de

23) Dr. Ioan Lupaș, Ist. Bis. Românilor Ardeleni, 1918* pag. 135—6. Nilles, o. c. 705; 745; 699; 818: 701—3. Boros „Unirea”, l. c. 1892, pag. 214. Toți aceștia după iezuitul Gh. Pray, Specimen Histor. Hungaricae. Posonii et Cassoviae 1776—1779, p. II 459. Conf. și Barițiu, o. c. I 300. Rescoala din Pecica în nex cu unirea sârbilor cu Roma, vezi Dr. Gh. Ciuhandu, în „Biser și Școală”, Arad 1929, nr. 44. Lukics Demeter, A magyarországi szerbek viszonya az egyházi unióhoz. Budapest 1889, pag. 55—6; 46—7; 34—36, și cu alți literați sârbi ar vrea să scoată basma curată pe mitrop. Vichentie Popovici, că adevărat nu s'ar fi unit; apoi că — că căpitanul Pero Seghedinaț nu a revoluționat pentru ortodoxie, ci din alte considerente. Credat iudeus Apella.

semenii și conreligionarii lor din sudul monarhiei austro-ungare și totuș trebuiau să facă calea crucii creștine, până departe, departe, tocmai până la marginea pământului patriei.

Dar nici românii uniți nu fură păstorii mai creștinește și românește, ca ceilalți patrioți austro-ungari, români și străini! Ierarhia din Alba-Iulia după unire nu mai rămasă națională, ci o înglobă mitropoliei latine și maghiare din Strigon. Peste opt decenii când se organiză ierarhia română gr. cat. din Oradea, în loc să se îngremieze la biserica mamă din Ardeal, ambele sorori rămân și pe mai departe slujnicele mitropoliatului prepotent din Strigon, până după revoluția din 1848. Această acțiune apoi e cauza eficientă a mitropoliei unite indepente și nu poveștile cu Roma și cu augustisima dinastie de Habsburg. Mărturisesc, că tot revoluția din 1848, recte urmările ei, *au pricinuit și constituirea românilor ca naționalitate și apoi restaurarea mitropoliatului lor național ortodox istoric; numit azi de Alba-Iulia Sibiu*, cum al uniților dela Blaj se numește al Alba-Iuliei Făgăraș.

E curios, că de ce Viena nu a împreunat hierarhiile omodoxilor eterogeni români și ruteni?! Pe ambele le au întrupat mitropoliei *de rit diverz* și de neam diverz, din Strigon; deodată și ca primația regnicolară. Se temeau înțelepții stăpânirii, că românii prevalând asupra conreligionarilor conrituali, îi vor împedeca în desnaționalizarea lor.

Austria a apus. Ungaria s'a redus la etnicismul ei. Mă întreb și întreb pe toți cei

cari mă vor ceti, de ce dară **astăzi, când Budapesta și Viena nu mai este și nu va mai fi pentru românii uniți**, ei românii gr. cat. frații noștri români, cari se numesc și „de jure“ și sunt ierarhie națională, au încorporat în biserica lor și o parte din biserica omodoxă, omorituală dar eteroghenă a rutenilor? (rusnecii.) Peste 30 de enorii rutene aparțin azi eparhiei române gr. cat. nouă din Maramureș! Dacă nu mai sunt cele două capitale rezidențiale, a rămas totuș a treia, cea eternă, de pe malul Tibrului, care deapururea să despărtească neamurile, amestecându-le limbele într'o împreunare nefirească.

După constituția din București, deci după legea noastră națională, biserica gr. cat. a românilor e națională, adică a noastră și numai a noastră! După bula lui Piu XI, după concordatul României și al Pontifului din Roma și în faptă, biserica română gr. cat. e biserică mixtă, binațională, internațională, cozmopolită, neromânească, ori că feri Doamne antiromânească.

„Quod erat demonstrandum“. (Euklides †456 a. X. filosof Socratic.)

III. Arhimandritul Petronie egumenul mănăstirii Segarcea.

[1726 (1716)—1732.]

Am dat portretul, i-am făcut rechizitorul și în cele din urmă l-am parentat după cum se cuvine pe renegatul Petronie Popovici*), protagonistul fătului mort din 1738 dela Moldova-nouă. Urmează acum să ne nevoim a căuta și afla în altă parte, în altă persoană, pe Petronie; pe cu dor doritul aspirant al obștei bănățene din 1717, la toiagul arhipastoral; mănuit cu atâta nevrednicie de episcopul Moisa.

Cred tare, că îl prezentez faptic pe Petronie, în ipostasa egumenului harnic dela Segarcea, carele răspunde la acest nume și are demnitatea de arhimandrit.

Nemții Austriei în intervalul de 1718—1739, dela pacea din Pasarovetz și până la cea din Belgrad, au invadat Oltenia și au involat drepturile și obiceiurile bisericii ortodoxe de acolo; drept sondaj pentru reformele catolizante de

*) Din familia lui au mai preoțit consecutiv la parohia unită din Timișoara încă 6 înși: Ioan 1742—1750; Petru 1750—1753; Dimitrie 1753—1755 și Petru capelan în 1761. Petronie a avut un fecior cu numele Gregory, acesta nu a putut-o mâna decât până la *diecie*, student, cantor ori crâznic.

mai apoi. Indeosebi mănăstirile doreau nemții a le preface după chipul și asemănarea celorla din Occident!

În fruntea celor 12 egumeni, cu ultima energie olteană, amestecului mirenesc și eterodox între zidurile privilegiate ale sfintelor lui Dumnezeu lăcașuri, prima și dicta inimosul nostru compatriot Petronie, egumenul mănăstirii Segarcea, între anii 1726—1732²⁴⁾, prezumtivul urmaș al deochiatului Moisë, zestre indezirabilă dela turci. Petronie cum, cum nu, destul și bine, că n'avu noroc să-și împodobească lata frunte cu mitra arhierască.

Nu pot erua până când a trăit, dar pare că a supraviețuit pe Moisë, căci Moisë se pomeniște mai pe urmă în 1727, când adevărat acționează la întronarea de episcop la Râmnic, a egumenului Ștefan dela Govora: denumit, ales, confirmat, „ipopsifiat“, acum de noul stăpân Carol al III., împăratul din Viena, în locul decedatului „Damaschin dascălu“, mare traducător al cărților rituale²⁵⁾. Egumenul Segarcei Petronie apoi e încă între cei vii în 1731.

Se vede, că egumenul Petronie era bine văzut în cercurile oficiale austriece, căci în 1724 a îmbrățișat unirea și episcopul său Damaschin îl puse sub acuză, iară clerul local cerea, că cei trecuți la unire să fie scoși din mănăstire. El cu toate acestea încă în 1731 e tot egumen

24) Nicolae *Dobrescu*, *Istoria Bis. Române din Oltenia*. București 1906, pag. 39; 94—96.

25) Alexandru *Lăpedatu*. *Damaschin episcopul și dascălu*. București, 1906 passim.

la Segarcea și apără drepturile mănăstirilor contra încălcărilor nemțești, cot la cot cu chiriarul său, Inochentie de Tismana.

Altcum porniri de acestea mai întimpinăm și la alți egumeni la anul 1736 cari „par a fi gata de a se uni“. Sârbii, zic documentele, nu sunt așa promți spre unire ca românii. Chiar și episcopul Inochentie e acuzat de preotul din Brașov Todor Băran și de mitropolitul sârbesc din Carlovăț Vichentie Ioanovici că s'a unit. Curios acest mitropolit acuză pe colegul său din Râmnic de unire, când știm că el însuși voi să se unească în anul următor și numai de frica ofițerilor sârbi a abstat dela aceasta. A se vedea aici pag. 32. Pe preotul Todor Băran îl caterisesc apoi, atât episcopul Inochentie, cât și mitropolitul Ioanoviciu²⁶⁾.

Petronie arhimandritul și egumenul mănăstirii Segarcea, era cunoscut personal în 1731 de către contele Paul Francisc de Wallis, general și comandant în Sibiu, comisar și plenipotențiat regal la dieta transilvană²⁷⁾.

Pe cât putem combina din izvoarele ce ne stau la îndemână, Wallis până la data de 1731 nu umblase în Oltenia Austriacă! El cunoștea pe Petronie din Sibiu, orică din Timișoara și deci și din aceasta am deduce, că Petronie

26) Dobrescu, o. c. 44; 107; 158; 319; 94—96 și 111 apoi *Hurmuzaki*, Documente VI 456—7. Dr. Augustin Bunea. Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovici. Blaj 1902, pag. 54—5 și 56 *Gruia* în Revista Teologică, Sibiu 1908, pag. 201. Sterie *Stinghe*. Ist. bisericei Schielor. Brașov 1901, pag. 111—113.

27) Dr. Gherasim *Timus*, episcop la Argeș în „Caticismus“. București 1897, pag. XVII; XX și XXI.

proistosul Segarcei; e unul și acelaș obraz cu Petronie candidatul de episcop la 1717 al Bănătenilor.

De Wallis a fost un personaj select și abil; el a luptat în vara 1716 sub comanda lui Eugen de Savoya, la ocuparea Timișorii și drept recunoștință serviciilor eroice, prințul Eugen îl așează comandant al cetății cucerite.

Dacă i-a suris norocul la cucerirea Banatului în 1716, acelaș noroc la părăsit total în anii 1736—9, în campania pentru perderea Olteniei!²⁸⁾ Disgrațiat la împăratul Carol VI, fu aruncat în temniță aproape un an, până în 19 X 1740, când muri Carol al VI-lea.

De Wallis a fost comandantul Timișorii până în 1732, atunci a fost trimis la Sibiu, iară în 1737^{BCU Cluj / Cluj} e încredințat^{Cluj} cu directoratul Olteniei, carea acum era pe ducă.

Cât timp a fost în Sibiu a prezidat și dietele ce se au ținut acolo, ca comisar și plenipotențiar al împăratului Carol al VI-lea²⁹⁾.

A fost un catolic încarnat, ca toți magnații timpului său. Pe episcopul român unit Ioan Inochentie Klein, primul la noi carele începe luptele naționale nu-l simpatiza! Când milita pentru de a fi — spre folosul neamului — numit „consilier guvernial actual al Transilvaniei“, de Wallis se opune cu cerbicoșie și cvalifică cererea de „absurdă“! Ar fi murit în

28) Istoricii își contrazic! *Griselini*, o. c. 126—7. *Popovici*. Ist. Rom. Băn. o. c. 317—8, după *Pesty*, Ször. Băns. o. c. I 158 spun, că Wallis a trăit în 1739 și luptă nenorocos la Beograd cu turcii! *Bunea* îl crede mort în 1735.

29) *Nilles*, I. c. v. II 516.

Sibiu la 26 Septemvrie 1737, necăjit și de frica pedepsii; căci a purtat prost luptele cu turcii, că adecă numai în câteva zile, fără nici o trăsătură de sabie, Craiova și toate pozițiile din sudul Carpaților, fură cucerite de dușman³⁰⁾.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

30) Dr. Augustin *Bunea*. Din Istoria Românilor. Episcopul I. Inochentie Klein. Blaj 1900, pag. 30; 31; 33; 39; 46 și 133.

Pentru de Wallis, a se mai vedea: *Dobrescu*, o. c. passim. Dr. *Popovici*. Ist. Rom. Bănăț. o. c. 301; 317 și 318; la el *Pesty*, Ször. Bánság. I. 158. P. *Drăgălina*. Din Ist. Banatului Severin, v. III. Caransebeș 1902, pag. 220. *Grisetini*, o. c. 98; 102; 112 și 127. *Borovszky*, o. c. 55; 56; 63; 67; 68; 71; 73 și 77.

IV. Arhimandritul Teodosie 1759 la mănăstirea Strehaia.

Nu e unicul, dar nici măcar rar cazul, că în veacurile trecute să ajungă oameni harnici de dincoace în fruntea bisericilor din „Țară“³¹⁾.

Iată că nu mai departe, decât un genunchiu de oameni dela moartea lui Petroniu bănățanul cel din fruntea mănăstirii Segarcea și iată că un alt patriot al nostru bănățan, va conduce vestita mănăstire din Strehaia, în calitate de semiepiscop, arhimandritul mitrofor Teodosie, „*de neam din Caransebeș*“, cum însuși iscălește în tabularele sfintei mănăstiri, la anul spăsenii 1759³²⁾; când adevărat restaurând radical sfântul lăcaș, prescrie fidel și cu mare îngrijire în tabularele mănăstirești, toate inscripțiunile și pizaniile murale; ca să le păstreze întocmai, pentru posteritatea de totdeauna a veacurilor; ce se vor succeda până la a doua venire a Domnului.

31) Până azi bănățenii uzază de sinonimul „Țară“, pentru Muntenia. Sub conceptul Țară, ei înțelegeau, patrie proprie română, Țară kat'exochen. Unde se aflau, era un fel de diasporă; ca la evreii de pe vremi.

32) Dr. Ven. Pocitanu, în rev. „Bis. Ort. Româna“ București 1930, pag. 655.

V. Episcopul Daniil la Făgăraș și Strehaia.

În capitolul precedent „ex industria“ am scris, că Strehaia e mănăstire *celebră*, între multe altele și pentru faptul, că în mersul istoriei noastre de pân' aci, în două rânduri diverse, ea a avut situația de episcopat după toată regula. A doua și ultima oară la 1673—1679, când e cărmuită de un „chir Daniil, ce au fost strii(n) din țara Moldovei“.

Striin înseamnă străin! Egumenul Teodosie, cel „de neam din Caransebeși“, la 1759 transcrie această pizanie, în pomelnicul ctitoricesc așa întocmai, după cum o scrisese „pă zid în ciardac la chiliile arhieresti... Dima Zugravul“; între anii 1671—1679, adevărat pe vremea când era la Strehaia episcop Daniil, iară exarh anticanoinic al Ungro-vlahiei, Varlaam.

Nu se poate afla cauza de ce Daniil, e numit străin din țara Moldovei, de cătră Dima, care scrie tocmai în zilele arhipăstoriei lui Daniil?! Până la alte descoperiri așa combina așa: probabil între anii 1677—1678, Daniil nu mai era episcop *efectiv* în Strehaia; știm adevărat, că erau mari rivalități între boierimea națională,

partida Cantacuzenilor și a exmitropolitului Teodosie, apoi a grecizanților, în frunte cu vodă Scarlat Grigorie Ghica. Acestora din urmă, le scădea puterea văzând cu ochii, astfel, că deja în 1674 Ghica perde tronul, urmând Ducă Voda, până în 1678, când îl urcă Șerban Cantacuzino, iar în 26 Aprilie 1679 grecul Varlaam la rândul său e nevoit să redăe cârjia legitimului titular, lui Teodosie.

În timpul când frământările acestea își ajunseră culmea, în 1676—78 și se prevedea că cu a cui birunță se vor termina, Daniil a socotit, că e mai bine să părăsească scaunul, la care a ajuns mulțumită chiar numai stării politice turburi, ca adict enragiat al domnitorului Grigorie Ghica. Se a oploșit deci în Moldova, căci în Muntenia, unde figurase mai nainte ca personaj cultural și politic, acum aci greu compromisat, cum de drept și de fapt era, nu s'a mai simțit în deplină siguranță personală și materială, și poate tocmai pe timpul acesta de absență și respective de prezență a lui Daniil în Moldova, scrie Dima Zugravul, cugetând pe Daniel drept Moldovean.

Daniil străinul din Moldova, se află însă și sub numirea de „Daniil Andreian Panonianul“, va se zică din Panonia. Se știe apoi, că Panonia istorică se mărginează ici și coalea, ba chiar intră în Banatul geografic de azi.

Mai departe, Daniil a fost episcop la Oltul Făgărașului, instituit în 1662 de principele Ardealului Mihai I Apaffy, ca antiepiscope calvin, pus în coasta intransigentului ortodox Sava III Brancovici! Ci Daniil a mai fost

episcop și înainte de 1662, tot în Ardeal. Se poate că tot la Olt, ori că alt undeva fără o rezidență fixă, între anii 1654—1656, denumit de Gheorghe Rákoczy II.

Daniil al Făgărașului era vlădică calvin, superintendent și negreșit că va fi inspectat și calvinismul unгурizant din Banat. Știm, că pe vremea aceasta pe la 1640, în Caransebeș și Logoj, se vârașeră sacrileg și blasfemant, în locul octoicului niște stârpituri de imne versificate. La 1648 parohul nemeș din Logoj, Ștefan Fogarassy, traduse și tipări la Bălgrad, cu litere latine, Catehismul palatin a lui Alstedius. Se mai spune, că Fogarassy compuse și alte poezii, cari le cântau bănațenii rătăciți, dar acestea nu s'au tipărit.

Tot acum pe la 1656, se înființă în Făgăraș o școală română, pentru formarea preoților și învățătorilor români calvini. Această școală era organizată după tipul celei din Caransebeș dela 1582, dar cevaș era mai îmbogățită.

Des amintitul Daniil mai occure și sub numele de „Daniil proin (ex, emeritat) Ardeleanul“; apoi Daniil „ce au fost Mitropolit la Beligrad“, și „părintelui arhiepiscop Daniil“. Trebuie, că a ajuns „bătrânețe unse“, căci se amintește în Ianuarie 1685, la hirotonirea mitropolitului din Ardeal, Varlaam II. Tot în acest an la 30 Iunie, e în Focșani și cumpără pământ.

Vlădica Daniil al Făgărașului, mai apoi al Strehaiei, este acela, care la 1652 traduce, ori că numai compilează greoi Pravila Mare de

Târgoviște a lui Matei Basarab. El trebuie, că era mare cărturar, căci Apaffy I în diploma de denumire îi zice erudit. Tot *erudit și destonic* îl recunosc doi egumeni în un răspuns dat la 10 Noemvrie 1651, lui Apaffy.

Se presupune, că tot Daniil ar mai fi românizat din grecește și biografia lui Nifon, fost patriarh la Constantinopol și apoi mitropolit al Munteniei; la care a adaus mai multe informațiuni istorice din țară³³). Apoi ar fi scris și o cronică pe timpul când păstorea la Strehaia: „Istoria Țării Românești dintru început“, și în sfârșit, că are partea sa și la traducerea Bibliei lui Șerban din 1688; încât adecă ar fi corectat și adăugat unele la traducerea după lecțiunea lui Nicolae Milescu (Cârnu) spatariul.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Dealmintrilea e și tare explicabil, că ex-episcopul Daniel să fi fost om cu carte! A fost învățacelul profesorilor mari din București și Iași: Pantelimon (Paisie) Ligaridi și Ignatie Petriți; bărbați trecuți prin universitățile din: Padua, Roma și Veneția și la olaltă cu stolnicul Constantin Cantacuzino, și cu mai sus lăudatul Nicolae Milescu, erau cei mai reputați învățați ai țărilor românești în a II jumătate a veacului al 17-lea; binecunoscuți „*Orbi et Urbi*“, ba în aceasta din urmă chiar iubiți și apreciați ca catolicofroni în discuțiunile teologice ce se ventilau în acel timp.

33) Traducerea în românește ce o avem dată în tipar la București 1888, de prof. Constantin *Erbiceanu*, ar fi a ieromonahului Bistriței Ioan, scrisă, ori poate tradusă de el în 1682, după Gavrilă Protul Sfetagorețul.

Despre Constantin Cantacuzino, unchi și povățuitor a lui Brancoveanu, se credea, că are gând serios să îmbrățișeze unirea cu catolicii³⁴⁾.

Am menționat mai sus, că episcopul Daniil numit cum am văzut și „*Andrei Panoneanul*“, a fost învățacelul vestiților dascăli: Petriți și Ligaridi și așa e ușor de a înțelege, că Daniil, adecă traducătorul ori că compilatorul Pravilii mari, e om de carte. El în modestia sa de călugăr, declină însă dela sine cu toată tăria acest calificativ ornant! Scrie cuviosul auctor, în prefața operei: „...și eu, mai micul, prostul și plecatul praj (praf) de supt picioarele cinstite ale sfinției tale (O sfințe creștete!), (adecă înălțime mare, înțelege pe mitropolitul Ștefan) ...a prepune aceasta *îndreptare de lege* despre limba Elinească, pre limba proastă românească, nu doară din nevrednicia prostimei mele, sau dintr'o învățătură învățat, fără numai cât m'am ispitit a linge pre din afară puțineală gramatică și sintaxisul, ci cu toată mintea, înțelepția, arătarea, spunerea și îndreptarea a Cuviosului întru ieromonași Chir Ignatie Petriți și a lui Panteleimon Ligaridia, dascăli desevărșiți, amândoi dela Hios, vestiți și foarte iscusți întru toată Dumnezeiasca scriptură“.

34) Rev. „Arhiva societății științifice și literare“, din Iași, V. (1894), pag. 543. *Iorga*, în *Revista Istorică*, București 1927, pag. 87. *Idem*. *Ist. Bis. Românești. Vălenii de munte*, 1909, vol. II, pag. 56, nota 6. *Idem*. *Ist. Liter. Românești. București 1901*, vol. I, pag. 162 cu nota 5. Dr. Gh. *Pascu*, *Ist. Literaturii Române, din sec. XVII. Iași 1923*, pag. 162. Const. Cantacuzino a studiat la Roma, Padua și Veneția. Pare că a luat și doctoratul.

„Drept aceia (O sfinte vârhu!e) (= vârhu!e, înălțatule,) pentru multul har de cucerie a nedăstoiniciei mele, carele am cătră Sfinția ta (Măcar de nu sunt copti strugurii vieții mele) primește truda și osteneala ca unui nedăstoinic, primește acest dar mic, cu multa proastă a mea minte necuprins...“

Ci sunt și bărbați competenți, cari contestă, că Daniil Panoneanul ar fi stăpân deplin pe limba din care „prepune“, pe limba sa maternă!

Domnul prof. de drept din București Ioan Peretz, scrie, că Daniil nu a cunoscut valoarea precisă a cuvintelor elinești.³⁵⁾

Nu aș putea încheia scrisul de față referitor de „proin Daniil Panoneanul“, fără de a zăbovi puțin și asupra dascălului și colaboratorului său literar, cu atât mai vârtos nu, cu cât acest învățător și învățat Ligaridi la rândul său, pelângăce că va împrina ceva din vederile sale personale Pravilei de Târgoviște, eficace în parte până în zilele noastre la judecățile bisericesti, mai are și o atingere încă nelămurită deplin cu biserica noastră și în fine era prieten bun cu deslăudatul Milescu;³⁶⁾ care cum vom vedea în un alt capitol, în vremea aceea obscură ne-a făcut atâta cinste în Apusul luminat. Ba, în cele din urmă a ajuns a fi omul cel din scurt al Țarului rusesc.

35) Dr. Felician *Bran*. Dreptul Canonic Oriental, vol. I, Logoj 1929, pag. 25.

36) *Pascu*, o. c. 91.

După cât azi se poate urmări, primul doctor în teologie și preste tot primul doctor la noi românii, e conpatriotul renegat de douăori Gheorghe Buitul, iezuit din Caransebeș, carele a studiat la Roma și în 1636 a tipărit un catehism cu litere latine în Pojon. Îl avem numai în ediția a II din Sâmbăta mare 1696.³⁷⁾ A repausat tare de tiner în Roma. A fost de naștere din aritul Caransebeșului; a preoțit și dascălit puțin timp în Caransebeș.

Alt doctor de teologie și filozofie mai vechi cunoscut la noi e grecul românizat Pantelimon (în călugărism Paisie) Ligaridi și prea se poate, că și stolnicul vestit Constantin Cantacuzino, unchiul lui Brâncoveanu și sfătuitorul lui în toate.

Ligaridi în colegiul sf. Atanasie din Roma, a fost discipolul vestitului unionist și savant Leo Allatius. Ambii, ei în una cu Petriți, sunt de obârșie din insula Hios.

S'a arătat, că Petriți și Ligaridi au ostenit și ajutat pe deaîntregul lui Daniil la traducerea din grecește a Pravilii mari. Ligaridi era duhovnicul lui Matei Basarab și predicatorul curții sale, cum dincolo de Milcov la Vasile

37) Catehismul din 1696 l-am descris în foaia „Unirea“ Blaj, Nr. 73 ex 1913. Dl *Bian* susține, că Catehismul din Cluj 1703, închinat de teologul iezuit Ladislau Baranyi, mitropolitului Atanasie din Belgrad, e a treia ediția a lui Buitul!? Despre Buitul se va vorbi mai jos în un capitol aparte. Dl *Iorga* a dat de el în 1904. Pesty Frigyes îl indică pentru prima dată. Pomenesc de el și alți unguri; apoi și românii îl descriu lapidar. Prof. ungar Dr. *Bitay Árpád*, a întregit descoperirile și a conferențat „per longum et latum“ în 1928 în Severin, la palatul Bibicescu.

Lupu făcea slujbele acestea învățatul arhim. Meletie Sirugul, logofetul patriarhal din Constantinopol, așezat apoi de Vasile Lupu episcop la Brăila (Proilava).

Dupăce mândrul Domn V. Lupu în 1655 fu gonit dela tron, Ligaridi e poftit de noul Domnitor ca profesor în Iași la colegiul domnesc Vasilian. Mai apoi e învitat la Moscva cu demnitatea de mitropolit al Gazei (Palestina).

În 1667 când țarul Alexandru Mihailovici, mazili pe evseviosul patriarh Nicon, pentru că corectase fundamental cărțile liturghice și horali, vițiate și alterate grosolan de superstițiile și enormitățile mongolilor și tătarilor, cu cari aveau rușii contact continuu, până prin 1480, Ligaridi fu încredințat a face pre procurorul bisericii și al statului, în sinodul național și anticanonice. La această judecată au participat: patriarhii Macariu al Antiohiei și Paisie al Alexandriei; invitați de țar, apoi întâmplător au mai luat parte și mitropolitul nostru din Iași, Ghedeon; care era acolo în delegații de a statului.

La învitarea lui Ligaridi³⁸⁾, în 1683 Dosoftei patriarhul Ierusalimului, trimite în Moscva pe savanții greci frații Lichudi, pentru a fi puși profesori la școala de acolo. În călătoria lor acești mari teologi, se abătură la curtea lui Șerban vodă, în Decembrie 1683; care tocmai atunci se întoarse acasă dela asediul turcesc al Vienii, unde avu rolul de³⁹⁾ „*Meș Fufet*“, cum

38) Pascu, o. c. 91.

39) Dr. Nerset Marian, Pravoslavia Română față cu Dreapta Credință Romană. Cernăuți 1886, pag. 58.

nimerit îi plesnește în față, un scriitor catolic pseudonim, acum 45 de ani.

Unul din amintiții frați, oaspeți, Solronie Lichudi, pronunță drept mulțămită și recunoștință a creștinătății biruitoare, în fața voivodului, discursul său învăpăiat „Bucuria Obștească“.

Călătorii și oaspeții lui Șerban vodă, fură ajutați în secret de el, ca să dăe târcoale și prin Adeal, unde discutară cu diferiți teologi trei luni de zile, chestii de dogmatică diferențială, de pildă despre Filioque. Habotnicii ortodoxi, căzându-le în drum Lembergul, nu se putură stăpâni să nu viziteze și pe regele Ioan Sobietchi, și acolo să se întâlnească cu Duca Vodă, surghunitul Domn al Moldovei. În fața domnitorilor se disputară cu iezuiții curții și relatară mulțumiți lui Dosoftei, că au învins pe iezuiți⁴⁰⁾.

În Moscva frații Lihudi se încurcară mai târziu în lungi și subtile discuțiuni cu Ioan Bielovodski, mândria teologilor ruși; mai ales privitor de Sfânta Cuminecătură, erau neînțelegerile mari și primejdioase! Țarul Teodor Mihailovici se vede îndemnat a apela la auctoritatea mare a lui Milescu, carele petrecea atunci în Moscova⁴¹⁾.

Pantelimon (Paisie) Ligaridi, acum în cele din urmă ajuns mic-mare al ierarhiei rusești și vechi prieten cu Milescu și cu alți erudiți, pe

40) *Stăniloae*, I. c. 234 și 238. *Iorga*, Ist. bis. rom., vol. I, ediția I, o. c. pag. 385; 406 și 412.

41) *Pascu*, ibidem 91.

semne a fost un unit ascuns, cel puțin o bună vreme la început până și-a dat arama pe față!

Aș îndrăzni a zice, că dânsul prin obreptiune a vârat în Pravila de Târgoviște încisa curioasă, de care începând cu episcopul unit al Orăzii Dr. Iosif. Pap Szilágyi, (†1871) până azi se folosesc românii uniți și după ei se iau și unii teologi mari latino catolici, că adecă *sinodul dela Florența din 1439, e recunoscut de Pravilă și e îndus și articulat de ea ca sinod ecumenic al optălea ! ?*

Este adevărat, că e indus, că e înșirat și cvalificat de acest codice disciplinar sinodul amintit, ca sinod al optălea a toată lumea, în glava (cap.) CCCLXXXVIII (388).

Ci chiar aci unde e: indus, cvalificat și codificat ca al 8-lea „săbor“, tot aci și tot așa e: descris, ca „**săbor rău**“, e combătut și reprobant, și închee apoi textul glavei „...și așa se făcu împreunarea nu împreunare ci despărțire“.

Mai avem de relifiat apoi, că deși glava 388 la punct 8 articulează sinodul Florenței din 1439 că „Săborul a optălea“⁴²⁾; totuși la titlul general al glavei 388, titlul colectiv pentru toate 8 sinoade a toată lumea, Pravila îl are formulat așa:

„*Pentru cele 7 sfinte și a toată lumea săboară, când s'au făcut și pentru ce*“.

42) E scris „Săborul a opta“, adecă acordat cu feminin, căci în: grecește și latinește acest substantiv e feminin!

Să nu fie trecută cu vederea apoi circumstanța, că adecă, pe frontispiciul Prăvilii din vorbă, încă numai de 7 săboare se scrie. Nu 8, ci numai 7 indică titlul cărți⁴³⁾; și „tho' last, not least in love“!⁴⁴⁾ Chiar să nu fie așa formulată glava, precum de fapt e — și îndatăș vom arăta cum e — să nu se uite, că Pravila e lege eisciplinară și nu dogmă, ori că barem carte simbolică; ba de bun timp încoace în mare parte, nici de fapt, nici de drept nu mai e „*Codice de Legi*“, nu mai e „Indreptarea Legii“ cu Dumnezeu, cum își dă ea titlul, ci e numai *izvor de drept*, și nu carte de „dreptate materială“, cum a avut onoarea a fi odinioară.

Acum la finea capitului, despre Daniil Panoneanul, traducătorul Pravilei-mari, pentru lămurirea deplină, se vedem cum concepe, cum legiueste, orică cum tâlcuește și veșnicește, (se nu zicem *vestejește*) preceptorul și colaboratorul său iscusitul dascăl Ligaridi sinodul dela Florența!?

„Săborul a opta“.

„Săborul al optulea dela Florenția făcutu-se-au în anii 1430⁴⁵⁾ dela nașterea lu Xristos, în luna Iulie 6 într'o zi luna, întru

43) Când scriu acestea im stau înainte edițiile: din 1652 și cea cu litere latine „Lucrătorilor Asociați“, „dela Tipografia Curții“. Anul însă nu e indicat.

44) *Shakespeare*, în Iuliu Cezar, III. 1. — Deși la urmă, dar totuși nu cel din urmă pentru inima mea.

45) Greșit; a fost în 1437–9, sub papa Eughenie IV. și împărații Ioan al VIII. orient. și Albert II. apusen.

împărăția Kyr Ioan Paleologul, patriarhind Kyr Iosif, carele se pristăvi acolo la Florenția, după risipirea săborului, și urgia a lui Dumnezeu muri nepricestuit Dumnezeștilor taini, pentru căci au iscălit niște lucruri la acel săbor rău, ce s'au făcut și se au împreunat cu Latinii. Inșă mai nainte de adunarea săborului ce se făcuse în Țarigrad, slujiră Iyturgie Archiereii și clericii pre numer 300 întru marea Bisearica a cuvântului lu Dumnezeu Sofia, și hirotoniră atunci cu voia împăratului, și pre Patriarchul Kyr Marco efeseanul alesul esarch al săborului, deacia ducându-se cu Impăratul făcură doi ani tocma, tot neisprăvind nemica; deacia deacă făcură împreunare, iar Kyr Marco efeseanul stând împotrivă nu vru să iscălească, iar fără de dînsul, alții toți au voit și au iscălit; iar aceia ce era în cetatea Țarigradului, clericii și călugării și egumenii, nu vrea împreună să slujească, sau să pomenească pre cei ce venia de acolo, ci lăcea pre dânșii, ca pe niște păgâni cât se au amestecat ei cu Latinii, și mulți se lasă de preoție, și așa se făcu împreunarea, nu împreunare, ci despărțire“.

La glava 395, unde se normează titlaturile celor șase patriarhale, titlatura scaunului Romei e exorbitant de pompos, mai că idololatric formulată, față de celelalte patriarhate!?

Așa se aude această adresă de tipic: „Preatericitului, și Preasfințitului, și întocma îngerilor: întru Hristos părintele părinților: și stăpân a tote adeveritele Apostolești Besearici,

ca niște robii nainte căzind, sărutăm urmele picioarelor Măriei tale puteare și domnie⁴⁶⁾“.

Din împrejurarea că Pravila cuprinde normativele ce am expus, vor gr. catolicii români să concludă: „Dacă așadară Pravila primește Conciliul Florentin de Ecumenic, cei cari au primit aceasta Pravilă necesarminte trebuie să fie în unire și împărtășire cu Biserica Romană⁴⁷⁾“.

Ci mai la deal am vezut, cum e a se privi și înțălege înciza cu săborul al optălea; iar privitor de sforăitoarea adresă, nimic alta de spus, decât rostul ei și noima ei protocolară! Nimic alta. Protimiă, întâetate de ședere și cinste între cei egali; prezident al colegiului episcopesc și nu stăpânul lui. „Primus inter pares“. Deci nici preste al sinod, nici sub sinodul ecumenic, ci în sinod și cu sinodul ecumenic. Nu are „*Plena ac suprema potestas*“, ci o parte din ele.

N'are „imperium“ și iurisdicție absolută, ci un cvant împărțit și limitat de alții. Are da, cum se zice „*Primatum Honoris*“, și ce are, sau că a avut și mai poate avea din iurisdicție, e pasibil de creștere, de descreștere și chiar stângere, ca orice act omenesc; de vremece iurisdicția mai mare ce are, e de drept

46) Când patriarhii din Constantinopol se împodobiră cu calificativul de „Patriarh Ecumenic“, cel al Romei ținu a licita în minusul posibil; se numea și numesc până azi, începând cu Grigorie cel Mare (†604), „Sluga Slugilor lui Dumnezeu“. Dacă fraza această sună bine și frumos, paralela ei e: hulă, e blasfemie, e sacrilegiu a zice, „Vicariul lui Xristos“!

47) Dr. Ios. Papp *Szilágyi. Enchiridion Juris Eccl. Orientalis Catholicae. Magnovaradini 1880, pag. 62.*

omenesc și e evoluție istorică. „Hanc veniam petimus damusque vicissim“. (Hor.)⁴⁸⁾.

Am zăbovit asupra episcopului *interprovincial* și cu mai multe scaune deodată, „străinul“ Daniil din Moldova și din Panonia în aceiaș vreme, ca să spun totul ce se poate spune până azi și deoarece el totuș rămâne binișor

48) Terminând capitolul despre episcopul Daniil al Făgărașului și Strehaiei, intenționat nu am atins latura îndoelilor mari, privitoare de persoana sa! Din 1902 decând Bunea și Iorga l-au scos la suprafață, de repetateori am încercat să stabilesc — tot la fel au încercat și alții — că sunt doi, trei ori chiar patru Daniilii? Apoi, că odată ori în două rânduri a episcopit la Făgăraș; apoi fostau și mitropolit în Alba-Iulia? E unul cu cel dela Strehaia, unul cu pribeagul din Moldova și unul cu Andrei Daniil Panonianul trăducătorul Pravilii? Mai verosimil e că e unul și acelaș obraz. Partea mai mare a acelora cari s'au ocupat cu el o cred asta! Am consultat tot ce s'a scris la noi despre el, ori că s'a menționat undeva de scrisul lui, ori că numai de numele lui! Pe lângă cele ce am citat până acum, mai am de a indica: I. *Bianu și Nerva Hodoș*. Bibliografia Vechi Românească. București 1903, tom I, 190—203. Dr. *Diaconovich*. Enciclopedia Română. Sibiu 1904, vol. II, 518. Dr. I. G. *Sbiera*. Mișcări Culturale și Literare. Cernăuți 1897, pag. 129; 136 și 261. Nic. *Dobrescu*. Ist. Bis. Române. Vălenii de munte 1912, pag. 19; 20. Eus. *Popovici*, o. c. IV, 444; 375; 366 și 399. Dr. Gh. *Popovici*. Ist. Românilor Bănățeni. Logoj 1904, pag. 290. *Idem*. Uniunea Românilor din Transil. cu Bis. Rom. Catholică. Logoj 1901 pag. 21. Dr. Ilarion *Pușcar*. Manual de Istor. Bisericească. Sibiu 1919, pag. 172; 175 și 179. Dr. Ioan *Rațiu*. Instituțiunile Drept Bisericesc. Blaj 1877, pag. 55—6. Andrei de *Șaguna*. Compend. de Drept Canonic. Sibiu 1868, pag. 359. Gh. *Adamescu*. Contribuțiuni la Bibliografia Românească. București 1928, pag. 24. Dr. Nic. *Popovici*. Manual de Drept Biser. Ortod. Oriental. Arad 1925, pag. 67—70. Nicodem *Milaș*. Dreptul Bisericesc Oriental. București 1915, pag. 162. Dr. Felician *Bran*. Dreptul Canonic Oriental. Logoj 1929, pag. 25; 27. Dr. Victor *Onișor*. Ist. Dreptului Român. Cluj 1921, pag. 168—195. Dr. Dim. *Boroianu*. Dreptul Bisericesc. Iași 1890, pag. 14. T. *Cipariu*. Chrestomația. Blaj 1859, pag. 165, XXIII. *Idem*. Acte o. c. 239. *Idem*. Arhiv pentru Filogie și Istorie. Blaj 1867, pag. 648. *Idem*. Principii de Limbă. Blaj 1866, pag. 110—111. Gh. M. *Ionescu*, o. c. 147—8. Alexandru *Lapedatu*. Episcopia Strehaiei și Tradiția Scaunului Bănesc deacolo.

necunoscut și străin de adevărul faptic și istoric, acum la despărțire, drept dovadă de mare interesare ce-i mai păstrez încă și poate și alții, îi indic aici toată bibliografia bogată, ce o are până azi; chiar și acelea locuri, cari simplaminte numai pomenesc numele lui, ori în trecât de vr'un gest, act mic a lui!

București 1906. Dr. Veniamin *Pocitanu*. Episcopia Strehaiei, în rev. „Bis. Ortod. Română”. București 1930, pag. 645—660. Ioan *Bianu*. Episcopia Strehaiei. București 1904 pag. 1—14. Ștefan *Metes*, în rev. „Transilvania”. Sibiu 1929, pag. 22—28. *Idem*. Ist. Bis. Rom. Ardelene. Arad 1916, pag. 168—70; 221; 164; 132. Dr. Zenovie *Păclișanu*, în rev. „Cultura Creștină”. Blaj 1922, pag. 25 și 27. N. *Iorga*. Ist. Bis. Rom. o. c. v. I, 340; 346—54; 355; 379; 386; 120; 279; 288; 370; II, 64; 355 și 392. *Idem*, Ist. Lit. Religioasă a Românilor. București 1904, pag. 169; 170; 173 și 180. *Idem*. Sate, o. c. 62 și 340—1. Ioan *Bnroș*, foaia „Unirea”. Blaj 1900, pag. 318. *Bunea*. Vechile Episcopii Românești. Blaj 1902, pag. 65; 108; 110; 111; 113—5; 132 și 140. *Idem*. Ierarhia Românilor. Blaj 1904, pag. 241. *Idem*. Discursuri etc. Blaj 1903, pag. 320. *Idem*. Mitrop. Sava Brancovici. Blaj 1906, pag. 69. A. D. *Xenopol*. Istoria Românilor. București 1929, v. VII 139, VIII 238 și 240. I. *Lupaș*. Ist. Bis. Românilor din Ardeal, o. c. 85; 95; 17; 30 și 32. *Idem*. Princip. ardelean Acatiu Barcsay și mitrop. Sava Brancovici. Sibiu 1913 passim. Uroș *Kovincici* și Dr. Nicolae *Popovici*. Canoanele Bis. Ortod. etc. Arad 1930, v. I, 130—1, traduse după eppl. Zarei Dalmația Dr. Nicodem Milaș. Constantin *Popovici*. Fântânele și Codicii Drept. Bis. Cernăuți 1886, pag. 67 și 95 și următ. Dr. *Stănihoale* în rev. „Candela”. Cernăuți 1929, pag. 217—9 și 225. Dr. *Moldovan* Gergely. A románság. Nagybecskerek 1896, v. II 301. Al. G. *Drăghicescu*. Tratat de Literatură. București 1887, pag. 161. Sextil *Pușcariu*. Istor. Literaturii Române. Sibiu 1920, pag. 94 și 96. I. G. *Popescu*. Curs elementar de Ist. Lit. Române, București 1878, pag. 27. Dr. Gh. *Pascu*, o. c. 16; 17; 26; 72; 25; 73; 87—8; 91. Alexă *Procapovici*. Introducere în studiul liter. vechi. Cernăuți 1922, pag. 74. V. A. *Ureche*. Schițe de Istor. Liter. Române. București 1885, pag. 135; 161; 247. Ar. *Densușianu*. Ist. Limbii și Literat. Rom. Iași 1894, pag. 197. Ioan *Lăzărici*. Ist. Lit. Române. Sibiu 1884 pag. 173. Alexandru *Philippide*. Introd. în Ist. Limbii și Liter. Române. Iași 1888, pag. 77—8 și 142—3. I. *Nădejde*. Ist. Limbii și Literat. Române Iași 1886. pag. 300—2. Gh. *Adamescu*. Noțiuni de Ist. Limbii și Liter. Românești. București 1894, pag. 142—3. *Idem*. Istor. Lit. Române. 1913 pag. 117—8.

VI. Moisë Petrovici.

(1716—1727)

Episcopul Caransebeşului.

Am pomenit aici, că o samă de oameni din fruntea Banatului, cer la noua lor stăpânire un nou episcop. Pe Moisë Petrovici, carele îl au, nu le mai trebuie!⁴⁹⁾ Documentul care mărturiseşte despre aceia, că Caransebeşul avea episcop propriu, e datat din Caransebeş, la 10 Februarie 1717; adecă la câteva luni numai după izgonirea turcilor din Banat.

Il prezentăm aici în original şi versiune românească, în coloane iuxtapuse, după cum îl are Nilles⁵⁰⁾.

„An. 1717. *De Valachis Caransebesiensibus et Lugosinensibus.* In s. Unionem, utut Caesar ad Temesvarinum debellavit Thraces, propendere ipsi videbantur. Argumento sit libellus supplex, quem subnecto, miuus quidem ad limam Alvari castigatus, sincere tamen scriptus et, quod historici est, fideliter et authographe descriptus.

„An. 1717. *Despre Românii Caransebeşeni şi Lugojeni.* Indatăce Imperatul a zdrobit la Timişoara pe turcii din Tracia, ei (adecă Români) se arată că inclină spre sfânta Unire. Ca dovadă să servească rugămintea, ce alătur, rugăminte dealcum slab întocmită pentru de a suna bine auzului, altcum de un cuprins adevărat şi ce e

49) Cnf. aici pag. 7; 9 şi 10, în broşura aparte ce tragem!

50) Pag. 7; 8—11.

Humillima Valachorum Caransebesensium, Aramsaviensium et Lugosinensium sacram Unionem anhelantium ad Exclmum, et Illum. Transilvaniae Gen. Commendantem Com. a Steinville supplicatio“.

Nos, qui sumus iudices districtus Caransebesensis, Aramsaviensis et Lugosiensis, dedimus literam nostram et posuimus etiam digitos pro majori fide et rogamus Illustrissimam et Excellentissimam Dominationem Vestram Commendantem Generalem Steinville conquerentes, ut faciat Sua Excellentia memoriam, propter nomen Magni Dei, suam sanitatem et fortunam Augustissimi Imperatoris, ut det nobis Episcopum, quem nos regnum desideramus, nomine Petronie, ut sit nobis Episcopus; qui a Turcis mansit nomine Moyses, nobis non est opus, quia sciet Vestra Illustritas, quod semper servet ordinem Turcicum, qui si videt, quod aliquis habeat pecuniam et non dat quantum ille petit, tunc eum excommunicat, et dat ipsum cum omnibus quae habet diavolo, si autem dat, quantum petit, iterum ipsum benedicit, sed non tantum unum, sed etiam negotiatores et omnes pagos, et popas dum consecrat, accipit ipsis 50 Leoninos, et sinit eos per medium annum ut sint sacerdotes, postea iterum pellit ipsos ex parochiis, quousque non dant iterum tantam pe-

de însemnătate pentru un istoric, e cu încredere și mână proprie scrisă.

Către Înălțatul, și Luminatul General, Comandant al Transilvaniei Conte de Steinville, umilita rugămintă a Romanilor Caransebeșeni, Almăjeni și Lugojeni, cari însătează pentru Sfânta Unire“.⁵¹⁾

Noi, cari suntem juzii districtelor Caransebeșului, Almăjului și Lugoșului, am dat cartea noastră și pentru mai mare încredere am pus și degetele și plângându-ne rugăm de Luminata și Strălucita Voastră Domnie de General Comandant conte de Steinville, că Strălucirea Voastră, pentru numele Marelui Dumnezeu, pentru sănătatea și fericirea Înălțatului Imperat, să Vă aduceți aminte, ca să ne dăe nouă Episcop, pe carele noi îl dorim de stăpân, cu numele Petronie, ca să ne fie nouă Episcop; de cela cu numele Moisë, care a remas dela Turci, nouă nu ni lipsă, pentrucă Luminăția Voastră Ve-ți ști, că totdeauna ține rândueala Turcească, carele dacă vede că cineva are bani și nu dă cât el poștește, atuncea pe acela îl afurisește și îl dă diavolului cu toate ce are, iară dacă dă cât cere, iarăș îl binecuvântă pe acela, și nu numai pe unul, dar și pe neguțători și toate satele, și când sfințește popi, primește dela dânsii 50 Leonini, și-i lasă o jumătate de an

51) Până aici e introducerea, vorbele lui Nilles. Textul Bănățenilor începe cu „Noi“.

cuniam; et homo saecularis quando ducit virgo virginem, tunc Episcopus accipit per septem et popa vero sex septem decenarios; et homo quando moritur ipsi uxor, tunc ille non permittit sacerdotem, ut illam communicet, quousque non dat 10 aut 15 Leoninos; si autem sit pauper et non habet unde dare pecuniam, tunc ille permittit sicut brutum ut sepeliat, et ab omni domo accipit pro fundo per 12 polturas, sive sit pauper sive dives; și autem non habet pauper pecuniam, tunc ille pignus trium aut quatuor florenorum sumit; et sic consumuntur omnia nostra pignora apud ipsum, omni anno nos sic consumit, et ab omni popa accipit annuatim per 7 Leoninos, et tempore eventus Ecclesiarum, qui venit in festo SS. 12 Apostolorum, semper ille accipit.

Hanc instantiam habemus et alias multas, quibus non possumus molestare suam Illustritatem, et quam rem non possumus tolerare, quod instamus apud suam Illustritatem, et misericordia Magni Dei custodiat suam Illustritatem.

Caransebes 1717 die 10 Februarii“.

„Subscripti erant 12 popae cum omnibus presbyteris, 40 iudices cum pluribus pagis et districtibus“.

să fie preoți, după aceia iarăș îi alungă din parohii, pânăce nu dau iarăș atăța bani; și om mirean când fecior ia fată, atunci Episcopul primește câte șapte, iară popa șase șapte dinari; și omului când îi moare soția, atuncea el nu îngădue preotului ca pe aceia să o cuminece, până când nu dă 10 ori 15 Leonini; iară dacă e serac și nu are deunde da bani, atunci el lasă să se îngroape ca un dobitic, și dela toată casa ie pentru loc câte 12 potore, ori că e serac, ori că e bogat; dacă însă seracul nu are bani, atunci el ie zălog în preț de trei sau patru floreni; și așa se prepădesc toate zaloagele noastre la el, în tot anul așa ne mână, și dela fiecare popă ie la an câte 7 Leonini, și în timpul hramului bisericilor, ce cade în sârbătoarea Sâmpetrului, totdeauna el primește.

Aceasta rugămintă avem și altele multe, cu cari nu putem a osteni pe Luminația Voastră, și care lucru nu-l putem răbda, ci ne rugăm de Luminația Voastră, și mila Marelui Dumnezeu să păzască pe Luminația Sa.

Caransebeș 1717 ziua de 10 Februarie.⁵²⁾

Erau iscăliți 12 popi cu toți preoții, 40 juzi cu mai multe sate și districte.

52) Până aci e textul. Restul sunt cuvintele de încheiere a lui Nilles.

„Loco sigillorum, ajunt, ponimus digitos et scribimus cruces, ac mittimus hanc literam omnes parvi et magni supplicamur“.

In locul pecetelor, spun⁵³ punem degetele și facem cruci, și trimitem aceasta carte, toți cei mici și mari ne rugăm⁵³).

În Nilles, deunde luăm textul, nu sunt iscălrile, de cari se pomenește, că ar fi în original⁵⁴). Desigur, că ar fi un deliciu intelectului nostru, dacă ne-am putea paște ochii preste catalogul a lor 12 popi, cu toți preoții lor; 40 de juzi, cu satele și tractele lor!

Aș crede însă, că în document sunt iscăliți numai popii (protopopii) în numele și din încredințarea: preoților, primarilor, satelor și ținuturilor. Altcum, cu puțină cheltuială, s'ar putea zincofotografia actul din chestiune, ca obiect de mândrie pentru inventarul muzeului episcopiei și a șematizmului ei călindar pe 1933, acum după scurgerea a lor 215 ani.

Avândul în adevărată copie s'ar adeveri și afirmațiunea, că *Fruntea Banatului* nu cere vlădică unit, ci vlădică de legea românească de până aci.⁵⁵)

După ce în capitolul II de aici, am arătat, că cine e Petronie candidatul postulanților Bănățeni, vom încerca acum aici să identificăm și pe vlădica Moisë, moștenit dela Turci. El

53) Un Leonin e 5 Lei, cum e valoarea înainte de 1914. Un dinar 30 bani și o potoară (poltura) 3 bani.

54) Mai sus pag. 8 cu notele 1 și 2,

55) Am arătat, că scrisoarea Bănățană nu tradă: veleități, nizuințe, slăbiciuni de înclinare spre unire. O fac aceasta șirile întrodusătoare a lui Nilles. Vezi aici pag. 11 cu nota 3. Chiar bărbați ca Eus. Popovici, o. c. IV, 463 și Iorga, Ist. bis. românești, o. c. II, 38, se iau după Nilles.

răspunde fără greș la apel cu numele întreg de „**Moisă Petrovici**“!

Acest Moisă Petrovici disqualificatul prelat al Bănățenilor, nu este a se confunda cu con-temporanul său Moisă Petrovici, mitropolitul sârbesc din Belgradul Sârbiei! Mitropolitul Moisă Petrovici încă de pe vremea turcească era mitropolit aci. Ajuns apoi sub oblăduirea nem-ților, el merse în 1718 la Viena, pentru a-i fi recunoscută demnitatea veche *iure postlimini* și de nouii săi stăpâni; ceiace îi și succese; nu însă fără multă trudă și răbdare! In 10 Septem-brie acelaș an îi se dau literele confirmaționale.

Mitropolitul Moisă Petrovici a trecut pe paginile istoriei ca om mare, ambițios, priceput, diligent și energic, cu care nu se puteau face transacțiuni efține pe cum erau obișnuiți nemții a face. Nu a fost simpatizat nici odată. Mai mult! Nemții se temeau de acest bărbat!

Mitropolia Beogradului înainte de a se în-corpora Austriei a stat sub patriarhatul național sârbesc al Ipekului (Peci).

In 1718 austrieicii o scot și submanuindu-i episcopia din Valievo o proclamă liberă și in-dependentă. In scurtă vreme apoi adecă la 10 Octomvrie 1720, îi se mai subordonează și Sionul nostru din Banat. Alții susțin, că nu-mai în 11 Aprilie 1721 îi s'a încredințat păsto-rirea Banatului! Dr. Popovici Isl. Rom. Băn. o. c, pag. 324; pe baza lui Baroti, Adattár. F. II, 133. In stilul curial al timpului de atunci, acestei provincii ecleziastice îi se dă numirea de „*neoaquistică*“, va se zică de nou câștigată!

Vedem deci, că bănațenii nu se supun duhovnicește unei mitropolii sârbești mai apropiate și mai vechi în Austria, adică celei din Cruședol, care exista aici încă din 1690 (și respectiv ca reorganizată din 1695) decând cu marele exod al sârvienilor lui Arsenie III Cernoevici. În intervalul dela 1711-1716 scaunul mitropolitan așezat la Crușodol se strămută stabil la Carloviț.

Altcum mănăstirea și mitropolia însăși e întemeiată pe la 1500, de binemeritul și binecunoscutul Maxim Brancovici, carele e primul Mitropolit al ctitoriei sale. Se știe bine apoi, că acest Maxim de Brancovici ajunge a urca și jâlțul Sionului nostru, între anii 1507---1516, pe atunci încă la Argeș.

Maxim era nepot de frate al ultimului despot al Sârbiei, Gheorghe Brancovici, exauctorat de turci la 1459; deci înrudit cu mărturisitorul nostru prelat Sava III Brancovici; († 1683) și apoi cu alt mare mucenic al nației, cu Constantin Brâncoveanul⁵⁶).

În Muntenia ajunge Maxim la chiemarea lui Radu IV cel mare, deoarece mitropolitul Nifon venind în conflict cu Radu, părăsește țara! Maxim împacă pe Radu cu Bogdan III al Moldovei. Tipărește cărți rituale sârbești în Târgoviște. El e văr cu Despina soția lui Neagoe vodă și așa înrudit și cu Doamna lui Petru Rareș. De murit moare totuși în Tuscu-

56) Eus. *Popovici* o. c. III 8; 162; IV 365; 366 și 481; 482-483 și *Iorga*. Ist. Bis. Române, o. c. I 121-124 și 127. II 152.

lanul său iubit Cruședol cu titlul vechi de mitropolit al Cruședolului⁵⁷).

Episcopia Râmnicului deși fu scoasă de sub mitropolia din București încă în 22 Februarie 1719, abia în 1725 îngăduesc nemții să se împreuneze cu mitropolia Beogradului și a Banatului, însă nu fără oarecari rezerve. Era și din seamă afară dificilă o orientare și orânduire definitivă! Se știe azi perfect, că unii doriau încorporarea bisericii oltene la Beograd, alții la Carloviț în una cu românimea ardeleană și bănățeană; alții și aceștia erau mai mulți, mai selecti și mai tari, cari luptau desperați pentru a se da mitropolie proprie Olteniei, cum adecă avea pe vremi. Trei episcopi ai Olteniei vreu se știe de vremuri când le-ar fi fost sufragantă episcopia de Mehadia: Ignatie (un sârb) 1646, Damaschin 1719 și Inochentie 1734⁵⁸).

Mitropolitul Beogradului Moisa Petrovici, om cu planuri mari și orizonturi largi, poate mult mai largi și mai senine ca a multor generali austrieci, cari tot mereu îl încolțau de toate laturele, află cu cale acum aș muta statornic domiciliul său dela spatele lui Dumnezeu din Beograd, în mijlocul lumii noi și mari a

57) Pr. Gheorghe I. *Gibescu*. *Istoricul Mitropoliei Ungro-Vlahiei*. București 1907, pag. 57—8.

58) N. *Iorga*. *Ist. Bis. Rom. o. c. II* 114; 107 și 333, vre se știe că și Clement imediatul urmaș a lui Inochentie se ar fi fălit cu sufraganta Mehadiiei noastre Bănățene! Citează Bibliografia lui *Bian*. tom I 49; e greșală, corect e II tom. 49. In *Anthologionul* lui Clement nu e vorbă la anul 1737 de Mehadia. E amintită în 1734 la Catavasierul lui Inochentie.

viniei sale duhovnicești, în chiar capitala, rezidențială și inima *noilor săi cutropitori*; că de aci din Timișoara, să poată afla mai cu ușurință planurile stăpânirii și că să-i pareze mai la timp loviturile. Se așeză în Timișoara la 1721, de unde iese peste cinci ani în 1726, când adevăratul congres național îl proclamă mitropolit unic al unitelor mitropoliate Beograd—Carloviț, *cu sediul în Carloviț*⁵⁹⁾; după ce slăbănogitul și ramolitul mitropolit al Carlovițului Vichentie Popovici Hadjilovici se pristăvise la 29 Octombrie 1725. Altcum inimosul Moisă Petrovici, avea un fel de *ius ad rem* asupra scaunului Carlovițului, încă din anul 1722, când adevăratul sârbii săi îl decretaseră de coadjutor lui Vichentie Popovici.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cu toate, că în cele din urmă mitropolitul tribun Moisă Petrovici își văzu visul împlinit, de a aduna în un unic corp bisericesc și național, pe toți sârbii săi din diasporă, el nu era sufletește încă deplin mulțumit, deoarece uniunea nu era efectivă în toate fibrele vieții publice bisericești și naționale. Căutau și aflau destule impedimente cei din fruntea țării, că bucuria acatolicilor să nu fie întregă. Intransigentul sârb și ortodoxul veritabil, care era mitropolitul Moisă Petrovici, moare în 7 August 1730 și acum uniunea își căpătă eficacitate pe toată linia.

59) *Borovszky*, o. c. 75. *Lupaș*, o. c. 139. *Eus. Popovici*, o. c. IV, 483. *Dobrescu*, o. c. 16; 21; 53—55. *P. Bizerea*, în ziar „Curentul”. București 1931, Nov. 1. *Duminecă* nr. 1352, pag. 2, greșește scriind, că *sediul e în Beograd*. *Lukics* o. c. 42-3.

Ci dacă potențații vremii nu puteau răbda pe Moisa Petrovici, nu fură mai norocoși nici în alegerea urmașului aceluia din 4 Februarie 1731.

Vichentie Ioanovici e tot așa de activ, rezolut și prudent, ca despomenitul său antecesor. Se poticni însă îndată la începutul carierii sale strălucite, în aventura de a se uni el și turma sa cuvântătoare cu Roma! El unul despre care știm, că făcuse *tabula rasa*, din toate opintirile catolicilor bihoreni, pe vremea când arhipăstorea la Arad)⁶⁰. Mai ști, poate numai cu condiția aceasta îl vor fi propus spre confirmare potențații militari și clericali ai Banatului⁶¹). Unii ar crede, că blidul de linte al poticnirii acesteia, ar fi fost făgădașul domnilor dela curtea Vienii, că-l vor crea patriarh național, scaun vacant din 1706⁶²). Oricare va fi cauza smintealei, dictonul vechi se adevăra, și de data asta, că „hones mutant mores“. Altcum se prea poate, că mitropolitul Vichentie Ioanovici nu era un filocatolic, se prefăcea numai, cum adecă s'a mai prefăcut în 1713 un predecesor al său la Arad, episcopul Ioanichie Martino-

60) Conf. aici pag. 32 și 37 cu notele subliniare; și nota 64.

61) Banatul a fost sub administrare militară până în 1751. Generalii și iezuiții nemți erau mici, mari, pretutindenea. Chiar și la episcopia Timișorii; ei împedecau și pe episcopul canonic în guvernarea dieceziei sale. Îi răpiseră până și o bună parte a dotației sale, etc.

62) *Lupaș*, o. c. 135 și op. prezent nota 58.

vici⁶³). În timpul mai recent istoricii sârbii îi fac apărarea mitropolitului arhiepiscop Vichentie Ioanovici⁶⁴).

Moisă Petrovici mitropolitul Belgradului 1716—1726 și respectiv mitropolitul Belgradului-Carlovițului 1726—1730, cum văzurăm mai sus, nu e identic cu Moisă și respectiv Moisă Petrovici episcopul delicvent al Bănățenilor, din 1717 și 1727, pentru că ambii omonimi sunt pomeniți ca arhieriei hirotoniți încă înainte de era nemțească. Mitropolitul Beogradului e pomenit și activează în Beograd, în vremece Moisă al Bănățenilor e pomenit și limitat la ținutul Banatului. Ii pere urma în 1727, când cum vom vedea mai jos figurează și operează desclinit, dar paralel și simultan cu mitropolitul său din Beograd-Carloviț, la o instalare de Episcop la Râmnic. Tot așa acționaseră acești doi Moisă Petrovici, și mai înainte în 1721, la o conferință din Timișoara; extrem de îniurioasă ortodoxismului tradițional și regional; conferință pusă la cale de habotnicii iezuiți, tocmai la fel, cum conferințau ei pe

63) *Șaguna*, o. c. II, 222. *Lupaș*, o. c. 134. *Gruia*, pe larg despre Martinovici în „Rev. Teologică”, Sibiu 1908 (an. II), pag. 200—201. Dr. *Popovici*, „Uniunea” o. c. 227. *Nilles*, l. c. II. 604. *Boroș*, „Unirea” l. c. 1892, pag. 206. *Idem*, „Cult. Creșt.” l. c. ex 1921, pag. 282. *Eus. Popovici*, o. c. IV, 491. Nicolae Tincu *Velia*, în opul său „Istoria bisericească politico națională”, Sibiu 1865, pag. 107; 108; 109; 110; 111; 126; voește a arăta, că Ioanichie Martinovici a fost episcop în Arad, apoi în Timișoara și că acest *Ioanichie* Martinovici ar fi identic cu *Ioanichie Vladislavici*, cel care tradase pe turci la Eugen de Savoya. Nu se poate nici combate, nici verifica.

64) Vezi aici pag. 32 cu nota, apoi pag. 37 și iarăși nota 60.

acest timp și la Cluj, împotriva românilor uniți⁶⁵).

Mai departe, Moisa Petrovici al Beogradului moare în 1730, pe când omonimul său ierarhul Bănățenilor murise în 1727. Cel puțin la acest dat îi perdem urma istorică⁶⁶). Ierarhul Beograd-Carlovițului, apoi era sârb verde, în vremece tizul, conliturghizitorul și compatriotul nostru era român verde; că de nu era conațional cu pâreșii săi, negreșit că aceștia necruțători cum ni se prezintă, îl excepționau și pentru acest defect de mândrie etnică⁶⁷).

Trebue aici să rectificăm o greșală a d-lui I. Boroș!

Preasfinția Sa spune ritos, că deslăudatul literat Nilles ar face din Moisa al Bănățenilor una și aceeași persoană cu Moisa Petrovici mitropolit al Beograd-Carlovițului, care contracaria cu succes bun, încercările catolicilor de a uni pe sârbii din Croația și Slavonia, drept ce fuse muștrat greu prin biletul de mână al împăratului Carol al VI, (III) dat la 19 Septemvrie 1727. Nilles absolut nu vizază pe Moisa episcopul Bănățenilor, orică pe alt cineva, când

65) Nilles, o. c. I 443—4.

66) Nu pot afla de ce Eus. *Popovici*, o. c. în trei rânduri zice, că Moisa episcopul Bănățenilor a decedat în 1733. Nu motivează și nu învoacă document, v. IV, pag. 425; 427; 464; 481 și 463. Altcum Dr. *Popovici*. Ist. Rom. Bănățeni o. c. pag. 324, în baza lui Baroti Adattár. F. IV 510, spune, că în 1733 moare Moisa episcopul Caransebeșului. Deci acest Moisa, e Moisa Petrovici episcopul Bănățenilor cu jalba în proșap!

67) Conf. aici pag. 10.

amintește (și aceasta o singură dată numai) de mitropolitul Moisë Petrovici⁶⁸).

Domnul Boroș, apoi la rândul său crede, că Moisë episcopul repudiat la 1717 de poporenii săi, e unul și acelaș obraz, cu Moisë Stanoevici, episcopul Vârșățului și Caransebeșului, dintre anii 1722—1726!

Nu e verosimilă aceasta combinație!? Moisë al Bănățenilor, va se zică cu întreg numele *Moisë Petrovici*, (cum mai la vale voi proba) nu e unul cu *Moisë Stanoevici*, căci acesta care e denumit la 8 Aprilie 1722 de împăratul *ca episcop de Vârșăț*, sigur că numai acum în 1722 a fost consecrat întru arhiereu, pe când tizul său era consecrat de atare cum am văzut, încă pe vremea dominațiunii turcești, adecă înainte de 1716. Nu se poate admite, că Moisë Stanoevici să fi fost sfințit în 1716 și până în 1722, adecă lanț 6 ani să nu fie confirmat de noii săi stăpâni și că în acest interval el să fie fost așa de dosit și tăcut, încât de fel să nu se audă nimic de el, în tot lungul și latul sgomotosului și veselului nostru Banat și că din contră în taciturnitatea aceasta să se menționeze în Vârșăț-Caransebeș nu mai puțin de cât de patru episcopi: Știbiță, Ioan Popoviciu⁶⁹), Gherasim și Dimitrievici⁷⁰).

68) *Boroș*, Unir. I. c. 206. *Nilles*, I. e. 755.

69) Dr. Gh. *Popoviciu*. Ist. Rom. Bănăț., o. c. 307 (323) (*Idem*. Uniune, o. c. 229.)

70) Că Moisë Stanoevici e episcop la Vârșăț între 1722—6, pe lângă Popovici și Boroș o mai cred. Nic. Tincu *Velia*. Istorioara bis. pol. națională a Românilor etc. Sibiu 1865. pag. 148 și 152. Ioan *Bartolomei*. în „Foaia Diecezană“. Caran-

Dacă până aci am arătat, că cine nu e Moisa urgisitul episcop al bănațenilor, acum ni rându-l a arăta, că cine e acest Moisa!

Moisa, sau cu întregul său nume Moisa Petrovici e episcopul Caransebeșului, care în Aprilie 1727 e încredințat de mitropolitul său Moisa Petrovici al Beogradului-Carloviț, acum rezident în Carloviț, ca să instaleze de episcop la Râmnicul Vâlci, pe ipopsifiatul, dar încă nehirotonitul Ștefan; fostul egumen al mănăstirii Govora, în locul decedatului episcop Damaschin. Moisa Petrovici titularul Caransebeșului însă nu îndeplinește *personal* mandatul superiorului său Moisa Petrovici arhiepiscopul și mitropolitul din Beograd-Carloviț, ci se substituie la aceasta instalare prin delegatul său Nicolae Dimitrievici „episcop sârbesc”. Despre acest Nicolae Dimitrievici vom medita îndată!

Unicul izvor până azi despre existența episcopului Caransebeșului Moisa Petrovici, îl avem în opera: „Istoria Bisericii Române din Oltenia, în timpul ocupațiunii austriece”, București 1906, a regretatului *Nicolau Dobrescu*; tiner profesor de istoria bisericii românești, la facultatea teologică din București.

Iată ce scrie și *cum* scrie! „...a trebuit ca mitropolitul (adecă Moisa Petrovici) să trimită în acest scop în țară un delegat al său.

sebeș nr. 45 ex 1887. *Milleker*, l. c. 90. *Böhm*, o. c. I 414. Călindarul diec. Caransebeș pe 1932, pag. 45. *Pesty*, o. c. I 357 apud *Milleker*. *Petru Bizerea*, în ziarul „Curentul” București 1931 (an. IV). nr. 1352, Duminecă 1 Nov. „Vechimea episcopiei Caransebeșului. Un capitol din istoria bisericească a Banatului” (în foia de subsol).

*Ca plenipotent „arhiepiscopal și mitropolitan“*⁷¹⁾ la instalarea noului ales episcop al Râmnicului, *fu delegat de* **Moisă Petrovici episcopul Caransebeșului Nicolae Dimitrievici**, care și veni pentru aceasta la Craiova. “Instalarea s’a făcut. S’a luat și jurământul noului *episcop ne-arhieru*, care apoi nehirotonisit moare peste câteva luni⁷²⁾. In locul lui Ștefan va fi așezat episcop Inochentie, cel care cum se știe își împodobește titlul cu *Mehadia* și în sfârșit din 1737 ajunge episcop Clemente, care se dăduse de partea turcilor îndată ce observă, că se întunecă steaua Austriei!

Recunosc bun bucuros, că din șirele aci reproduse a lui Dobrescu se poate scoate și alt înțeles! Astfel de înțeles adecă, că delegatul mitropolitului *Moisă Petrovici* nu e *Moisă Petrovici episcopul Caransebeșului*, ci acest delegat e *Nicolae Dimitrievici episcopul Caransebeșului*.

După o ermenentică nesiluită însă senzul are să fie cel expus de noi. Acesta și nu altul se desprinde naturalminte și cu ușorință din textul redactat de auctorul Nic. Dobrescu. Se va putea obiecta, că da de *Dimitrievici* e vorba și nu de o alta a treia persoană!? Aceasta se vede din *tot contextul*?! Greșală e în interpuncție numai. O biatace de virgulă încurcă numai. Adecă coma **trebuia** pusă după *Petrovici*, și nu după cuvântul *Dimitrievici*, unde e pusă.

71) Ghilemelele sunt ale lui Nic. Dobrescu.

72) *Dobrescu*, l. c. 68—70 și 198, docum. nr. 84. *Stinghe*, Ist. bis. Scheilor, o. c. 85 și *Idem*, Documente, I, 140.

Admit că *putea* fi pusă coma după cuvântul Petrovici și atunci nu aveam în text doi Petrovici, ci numai unul, pe mitropolitul Moisa Petrovici. Numai, că virgula, nu numai că poate fi pusă de *iure et de facto* și după cuvântul Dimitrievici, ci acest semn de orientare a înțelesului e *de facto* pus după cuvântul Dimitrievici și astfel senzul frazei e cel exeghetizat de noi și rămâne în picioare până nu se va dovedi evident contrarul; pe temeiul altor considerente, cari acum, cel puțin deocamdată nu le avem și nu se pot prevedea.

Se nu uităm în sfârșit, că *aici nu e întrebarea de ce poate fi*, ci de ce e de fapt și în realitate!? Concluzia nu se dă dela a putea, la a fi, ci invers. „A posse ad esse non valet argumentum“, și „*Contra factum non valet argumentum*“ și basta!

Am discutat acest echivoc de text și cu alții. Se îndoesc cu toții despre senzul lui, dar sunt totuș mai înclinați pentru glossa subsemnatului.

Avem și textul documentului oficial, [nu însă integral] pe baza căruia auctorul Nic. Dobrescu și a formulat fraza sa, așa, cum de fapt a formulat-o. Curios, documentul din vorbă, nu îndreptățește nici pentru, nici contra, uneia din ceste două interpretări!

Iată-l: „Tige, Commandirender General in Siebenbürgen und Kayserliche Wallachey, schickhet ein dass von dem Caransebeser zu Crajova angelangten Bischoffen Nicolao Dimitrievich, Archiepiscopali et Metropolitano pleni-

potentiario an Ihn erlassenes Schreiben in puncto Installationis des neii erwählten Wallachischen Bischoffens Govorani und darbey zu beobachten währenden Umständen“⁷³⁾).

Văzurăm mai la deal, că Moisa Petrovici episcopul Caransebeşului *nu execută personal* ordinul arhiepiscopului și mitropolitului său din Beograd-Carloviț Moisa Petrovici, de a *întrona* în scaunul episcopesc al Râmnicului în primăvara anului 1727 pe Ștefan al Govorii, *ci incredință cu acest onor pe* **episcopul sârbesc Nicolae Dimitrievici**.

Cine e acest Nicolae Dimitrievici, episcop sârbesc „*nulius diocesios*“ ?!

Nu putem afla; numai atâta ne spune Dobrescu, că *e episcop sârbesc*. Expresiunea aceasta însă poate fi înțeleasă și așa, că adecă e aparținător ierarhiei sârbești, dar de obârșie și poate că încâtva chiar și după creștere și sentimente e român, cum adecă nu arareori se dădeau astfel de cazuri, pe vremea cutropirii ierarhiei noastre de veneticii sârbi.

Mai jos la locul său, unde vom încerca să stabilim seria succesonară a unor episcopi caransebeșeni și respectiv bănățeni, vom pomeni mai pe larg și de episcopul Nicolae Dimitrie-

73) Dobrescu, o. c. 198, în nex cu 68-9. Aici la pag. 198, la docum. 84. Dobrescu face o notă, în carea se provoacă la Iorga. Studii și Documente V p. 144. Nu mi-au fost accesivere.

În nota ce face Dobrescu (*poate* pe baza lui Iorga) nu atinge nimic de doi Moise Petrovici, ori că Nicolae Dimitrievici e episcopul Caransebeşului, adecă acela, care e delegat de mitropolit și că nu există un Moisa Petrovici episcop de Caransebeş, care ar subdelega la rândul său pe Nicolae Dimitrievici. Scrie Dobrescu: „*mitropolitul a poruncit episcopului din Caransebeş a-l introduce*“. Nimic alta !

vici; până atunci aici și acum ajungă a areta, că ce știu scriitorii de istorii: români și străini despre dânsul.

1. Șematismul Diecezei Caransebeșului⁷⁴⁾ spune: că între anii 1726—1728 a rezidat în Caransebeș *Nicolae Dimitrievici*, ca episcop al eparhiei Caransebeș-Vârșeț;

iară că înainte de Dimitrievici aici a păstorit *Moisă Stanoevici* 1722—1726;

și că după Dimitrievici între 1728—1739 a păstorit *Maxim Nestorovici*.

2. *Mai nou* s'a ocupat la noi cu lista vechilor episcopi ai Caransebeșului d-l Petre Bizereș, parohul nostru din Deta. Sfinția Sa deși dificultează greu în general și în părți singuratic catalogul vechi și tradițional al episcopilor din Caransebeș, privitor însă de Nicolae Dimitrievici, calcă întru toate pe urmele vechi a Șematismului din vorbă; tot la fel apoi socotește și cu privire la înaintașul și urmașul acestui Nicolae Dimitrievici⁷⁵⁾.

„Monografia română a orașului Caransebeș“⁷⁶⁾, tot de această părere e condusă.

Toți cei amintiți aici până la unul urmează servil pe d-l Milleker Bódog⁷⁷⁾.

74) Adecă, „Calendarul Românului“ 1932, Caransebeș pag. 45. Se bazază Șematismul pe studiul repositului Ioan *Bartolomei*, fost secretar episcopesc: „Șirul hronologic al episcopilor de Caransebeș“, din „Foaia Diecezană“ Caransebeș 1887, nr.ii: 45; 47—49 nu mi-a fost accesiveră!

75) Ziarul „Curentul“, l. c.

76) De Andrei *Ghidu* și de Iosif *Bălan*, Caransebeș 1909, pag. 108 și „Foaia Diecezană“ Caransebeș 1903, nr. 50.

77) „A versecki gör. kel. szerb püspökség multja“, în periodicul „Történelmi és Régészeti Értesítő“. Temesvár an. VI 1890, pag. 91.

3. Monografiile Timișorii nu știu de Dimitrievici al Caransebeșului, ori al Vârșețului! Acelea spun, că în răstimpul de 1726—1745 Timișoara a avut un episcop ortodox sârb, cu numele Nicolae Dimitrovici (Dimitrievici).

4. Böhm crede ca toți cei mai nainte pomeniți scrietori, că la Caransebeș-Vârșeț, între 1722—1726 a păstorit Moisa Stanoevici, dar lui i-a succedat altul și nu despoimenitul Dimitrievici; i-a succedat adecă Maxim Nestorovici 1726—1739⁷⁸).

5. Cea mai nouă monografie a Timișorii⁷⁹), punând pe Nicolae Dimitrievici (nu-l scrie Dimitrovici) de episcop al Timișorii, pentru vremea de 1728—1744, ne arată cu o cale și aceia, că cine a precedat imediat pe Nicolae Dimitrievici în scaunul episcopesc al Timișorii. L-a precedat Maxim Nestorovici între anii 1727—1728. Va se zică tocmai acea cuvioasă persoană, care după mai sus lăudații noștri scriitori Bănățeni, în cap cu Milleker Bódog, (e sârb) a urmat imediat în episcopatul Caransebeș-Vârșeț pe acest Nicolae Dimitrievici, în intervalul de 1728—1739. Deci Borovszky curat invers ie spusele lui Milleker și a adeptilor săi!

Dar văzurăm, că inovatorul nostru Borovszky, nu se înțelege prea bine nici cu înainte mergătorul său Böhm, vechiul monograf al Banatului, cel puțin nu în unele părți!

78) Leonhard Böhm, „Geschichte des Temeser Banats“. Leipzig 1861, vol. I 414 (413). Confer și cu pag. 78 de mai la vale și cu nota ei 89.

79) Dr. Borovszky Samu, „Magyarország Vármegyei és Városai“. Temesvár, Budapest (anul nu e indicat) pag. 75 (63).

Böhm dacă și nu așază la Caransebeș-Vârșeț pe un Nicolae Dimitrievici, pune totuș acolo pe Maxim Nestorovici la anii 1726—1739, va se zică pe acea persoană, pe care o are Borovszky pentru Timișoara la anii 1726—1728.

6. Regretatul proto-preot al Logojului, Dr. Gheorghe Popovici, față de episcopatul lui Nicolae Dimitrievici are o ținută nehotărâtă! Publicând în 1901 studiile sale asupra uniunii cu catolicii, e drept, că înșiră între vlădicii Caransebeșului-Vârșeț pe lăudatul prelat Nicolae Dimitrievici, dar cu un fel de rezervație! Scrie, că după Spiridon Știbița „se amintește Nicolae Dimitrievici, carele ar fi edificat biserica catedrală din Vârșeț“.

Popovici când nehotărât pune de episcop la Caransebeș-Vârșeț pe Nicolae Dimitrievici, urmând pe alți scriitori premergători, nu-i urmează însă pe aceștia și în hronologie! In vremece toți pun, cum am aretat mai sus pe Moisa Stanoevici de antecesor lui Nicolae Dimitrievici, el invertează succederea și pune pe Moisa Stanoevici după Nicolae Dimitrievici; și în opoziție cu toți ceilalți scriitori de până aci, îl socotește pe Maxim Nestorovici de urmaș nemijlocit lui Moisa Stanoevici.

De motivat însă nu motivează absolut nimic⁸⁰). Pentru Timișoara apoi așază pe Nicolae Dimitrovici ca episcop între 1726—1745, adecă aici secondează fidel întru toate pe

80) Dr. Gheorghe Popovici. „Uniunea“ etc. o. c. Logoj 1901, pag. (226) 229.

înainte mergătorul tuturor scriitorilor despre Banat, pe Böhm.

Dr. Popovici, adecă pe una și aceeaș pagină (229) la început pune pe Nicolae Dimitrovici la Timișoara, între anii 1726—1745; iară mai la vale îl pune pe acesta până la 1722 la Caransebeș-Vârșet.

Altcum și până vom reveni asupra seriei vechi a episcopilor din: Caransebeș-Vârșet și Timișoara, (Lipova, Arad, Becicherec și Jenopollea) anticipăm deocamdată aici și acum numai atâta, că nu putem admite două persoane diverze! Nicolae Dimitrovici dela Timișoara, e unul și acelaș obraz ierarhicesc cu Nicolae Dimitrievici dela Caransebeș-Vârșet! Până azi nimenea nu i-a deosebit, dar nimenea nu i-a nici identificat; recte nu s-a ocupat și cu latura aceasta a chestiunii!

Modesta noastră părere⁸¹⁾, că aici despo-
menita față arhierescă Nicolae Dimitrievici, a arhipăstorit la început la noi în Caransebeș-Vârșet în 1726-7 și de aici a avansat la Timișoara în 1727, unde a slujit până prin 1745; după Tincu Velia⁸²⁾ și Dr. Popovici și ca mitropolit și ca episcop al Lipovei.

Mai ținem aici și acum, a fi locul și timpul cel mai propriu, că în tip de postscript și postum, să pointăm, cu tot aplombul, cumcă acest Nicolae Dimitrievici, care e numit de isto-

81) Dr *Popovici* Ist. Rom. Băn. o. c. 323 (322) cu notele 7 și 8 după *Barotî* o, c. F. VI 235 și F. II '47, nu mi-a ajuns în mână.

82) o. c. 113; (114; 117; 118 cu nota; 119) 120-123.

ricul Dobrescu „episcop sârbesc“, și de noi. *al nici unei eparhii*, „nullius dieceseos“, și carele de repetate ori văzurăm că ar exclude pe un Moise Petrovici episcop la Caransebeș pe la 1727, ca mandatar al tizului său mitropolit de Beograd-Carloviț la actul instalării la Râmnicul Vâlci, din Valahia Imperială, a nou ipopsifiatului *episcop nearhiereu*⁸³⁾ Ștefan dela Govora; zic acest Nicolae Dimitrievici, e socotit de acelaș istoric Nicolae Dobrescu, ca episcop de Timișoara, acum preste vr'o 20 luni, în Decembre 1728; când adevăcă întronizază la Râmnic pe Inochentie de Tismana, ca succesori lui Ștefan Govoranul⁸⁴⁾ zice-se adăpat cu otravă „de niște oameni fără frica lui Dumnezeu; și anume, „din jețul în care au șezut în biserică“⁸⁵⁾.

Acuma deci din faptul, că Nicolae Dimitrievici episcopul Timișorii introduce în 1728 la Râmnic pe Inochentie, *din mandat direct* al mitropolitului Moisa Petrovici din Beograd-Carloviț, nu putem trage o concluziune ca aceea, că acest Nicolae Dimitrievici, episcop de Caransebeș-Vârșeț, să nu poată figura și în 1727 la introducerea lui Ștefan de episcop la Râmnic, ca mandatar al mitropolitului și deodată și ca subdelegat al episcopului de Caransebeș, care dealtmintrilea fusese în primul rând delegat spre acest scop de stăpânul tuturor din Belgrad-Carloviț!?

7. In altă opera a sa, publicată cu patru ani mai târziu ca Uniunea, Dr. Popovici, pune

83) Așezare de drept canonic catolic, de a introduce pe beneficiar înainte de hirotonisire, ori chiar și fără ea!

84) Dobrescu o. c. 78cu nota 3; 308 (307-309).

85) Stinghe o. c. 85. *Idem* Doc. I 140 Dobrescu o. c. 70.

la Timișoara de episcop între 1726-1745, tot pe menționatul Nicolae Dimitrievici. Adecă și acum menține cele din Uniune. Ci, privitor de Caransebeș-Vârșeț, se pronunță altfel ca mai nainte. Dar și de data aceasta e șovăitor. După Spiridon Știbița nu mai așază pe Nicolae Dimitrievici, ci scrie: (că lui Știbița) „acestuia i-ar fi urmat Ioan Popovici“⁸⁶).

Cine e acest **Ioan Popovici**, nu pot afla. Autorul Dr. Popovici, nu se provoacă la izvoare pentru acest episcop *necunoscut până azi, la toți scriitorii despre Banat*.

Tot așa nu putem ști cine e episcopul **Maxim Popovici**, care la 19 Iulie 1726 dăruiește bisericii sfântului Nicolae (cea mică) din Logoj, un antimis⁸⁷.

Nu se poate presupune, că Ioan e unul și acelaș cu Maxim!

Nici că Maxim *Popovici* ar fi Maxim *Nestorovici*. Nu se greșește în acte publice cu numele celor cari le liberează! Apoi antimisul e din 19 Iulie 1726, pe când Maxim Nestorovici ajunge la toiagul arhipastoral numai la anul Domnului 1728. Și între Spiridon Știbița și între Maxim Nestorovici, adecă în restimpul de

86) Dr. *Popovici* Ist. Rom. Bănățeni o. c. 307 (322-323).

87) Petru *Olde*, în „Analele Banatului“ Timișoara, 1931 (an IV) pg. 127. Nu spune, că s'ar afla antimisul din vorbă, ci că se pomeneste despre el în o însemnare făcută de preoții Logojului. Dl *Olde* crede, că antimisul e dela episcopul Maxim *Nestorovici*, deoarece un episcop Maxim *Popovici* nu a avut eparhia Caransebeș-Vârșeț. Antimisul e dăruit probabil pentru că în 19 Iulie 1726 a fost sfințită din nou biserica la Sf. Ilie; după ce în 19 Iunie acelaș an fu restaurată de prefectul Ioan Ratz de Mehadia, îngropat în acea biserică. Mai jos pag. 79 cu nota 95 și pag. 80 nota 96.

33 ani 1695-1728 sunt amintiți ca episcopi ai eparhiei Caransebeș-Vârșeț, 5 înși: Gherasim, Ioan Popovici, Nicolae Dimitrievici, Moisa Stanoevici și despomenitul Moisa Petrovici⁸⁸⁾.

Este adevărat, cum dealtmintrelea am desfășurat mai sus, că Böhm dacă consimte cu toți predecesorii săi scriitori Bănățeni, privitor adevărat de seria succesorară a prelaților Caransebeșeni Vârșețeni, în un unic punct însă totuș, se abate izbitor de toți acești fideli soți de idei; anume dânsul pune pre Maxim Nestorovici îndatăș după Moisa Stanoevici și astfel deci *omite total* pe Nicolae Dimitrievici al nostru, din albumul venerabil, al de Dumnezeu păzitei eparhii Caransebeș-Vârșeț, pentru intervalul de 1726 — 1739.⁸⁹⁾

Negreșit circumspectul Böhm stabilind astfel catalogul istoric al vlădiciei noastre, calcă numai pe urmele vlădiciei Emilian Kengyelacz, care cum am marcat încă la începutul studiului de față, în un memoriu, redactat cu multă îngrijire și adresat la 1 Mai 1860, locotenenții imperiali din Timișoara, susține sus și tare aceasta opiniune;⁹⁰⁾ azi însă unele, altele,⁹¹⁾ din cuprinsul acestui act sunt anticvate și abandonate! Peste tot, părerile deacolo trebuesc luate la o revizie și cumpenite cu rezultatele și concluziunile mai recente.

88) Nu se poate nici proba nici nega după condiția științii de azi, că unii din ei ar fi fost numai ai Caransebeșului, ori că numai ai Vârșețului!

89) Böhm l. c. I. 414. Vezi aici mai sus pag. 73 și nota 78.

90) Vezi în broșură pag. 3.

91) (Pesty l. c. I. 356—7. Acum deja am acest op la mână. Cnf. aici pg. 39 nota 30. al. 2; nota 28. pg. 38; nota 20. pg. 28. Dar Baroti fasc. I—VI nu-mi sunt încă la mână. Fără Baroti rămân multe lucruri nelimpzite.

Este fapt, că vlădica **Moisă Stanoevici** a decedat în 1726 (ori că încă în 1725) și că **N. Dimitrievici** pune jurământul de fidelitate deja în 15 August 1726, dupăcum se adeverește aceasta cu arhiva (foastă) guvernului provincial din Timișoara; secțiunea „direcțiunea financiară“⁹²⁾ arhivă transportată acum 60 ani la arhiva regnicolară din Budapesta și studiată de prof. Dr. Ludovic Baroti, în deceniul 1894—1905;⁹³⁾ despre ce își dă seamă în vr'o 10—12 broșuri, cu o deamnă competentă de el și de cauză!

Acuma dacă **Moisă Stanoevici** moare în 1726 ori 1725 și la 15 August 1726 *Nicolae Dimitrievici* e și deja denumit **episcop la Caransebeș**⁹⁴⁾ când dară este loc și timp gol, să mai așezăm episcop la „*Caransebeș*“, pentru datul 19 Iulie 1726 și pe un **Maxim Nestorovici**, orică pe un (alt) **Maxim Popovici**, despre care apoi strigă stentoric Antimisul bisericii sfântului *Nicolae dela Lugoj!*⁹⁵⁾

Intr'un an, orică maximum în un an și jumătate, fie ei cât de mici, nu încap patru episcopi în largul ierarhiei a Banatului istoric din dricul veacului al XVIII-lea!

Provincia Vârșeț și Caransebeș în răstimpul 1725—1726 nu a putut și nici nu a avut, nici deodată și nici dupăolaltă pe episcopii: **Moisă**

92) Milleker o. c. 91 cu nota 4. Dr. **Popovici**. Ist. Bănat. 323 notele 8 și 9, după Baroti l. c. F. VI. 335 și F. II. 147.

93) Boroș. Cult. Creștină o. c. 278—280.

94) Trebuie să grijim, că în „Literile Colaționali“, se pomeneste numai de „oficiul și beneficiul“ „Caransebeșului“, nimic nici o cirtă și despre Vârșeț.

95) Vezi mai sus pag. 77 cu nota 87.

Stanoevici, Nicolae Dimitrievici, Maxim Nestorovici și Maxim Popovici. Ba dacă mai luăm și pe *Ioan Popovici*, despre care cam cu îndoială, cum văzurăm mai la deal,⁹⁶⁾ zice Dr. Popovici, că a urmat lui Spiridon Stibița, putem avea cinci episcopi pentru anii 1725—1726; căci nicăiri nu ni se arată până când a păstorit acest *novus homo* și așa în dragă voe putea fi încă în viață la 1726 cel care ajunge episcop la 1695.

Ci chiar 6, zi și scrie șase episcopi se înghesuesc în intervalul de 31 ani (1695—1726) la Caransebeș—Vârșeț, dacă numărăm și pe Moisa Petrovici, moștenit dela Turci; care cum am văzut activează încă în 1727;⁹⁷⁾ ba după Eus. Popovici ar fi viu încă și pe la 1733!⁹⁸⁾

În fața unei liste așa confuze și contradictorie, ar fi de căderea noastră acuma a arăta, orică barem a încerca de a arăta, ce se poate desprinde și fixa cu deplină certitudine din acest *tohu-vabohu* de pletoră onomastică.

Vom proba aceasta la sfârșitul tezei, unde vom indica șirul acestor episcopi așa, cum îl transmit istoricii și cum am socoti că trebuie remaniat azi.

Lumină deplină poate va aduce numai viitorul. În condițiunile cercetărilor actuale, rezultate nouă și mulțămitoare nu se pot afla! Altfel problema poate fi soluționată numai ținând cont și de examinările și constatările ce se petrec în literatura sârbească, pe care nu o putem urmări.

96) Mai sus pag. 77 cu notele: 86 și 87.

97) Aici pg. 56: 65; 66 și 68.

98) Aici pg. 66 cu nota 66.

Dar și până a încerca aceasta în capitolul VIII și ultimul, nu e irevelant pentru socotința noastră de a unifica și identifica pe episcopul din 1717 *Moisă*, rămas Caransebeșului după retragerea turcilor, cu *Moisă Petrovici*, episcop al Caransebeșului, care în 1727 instalează episcop la Râmnic pe Ștefan,⁹⁹⁾ și mai înainte în 1721 de voie de nevoie luase parte la primul nostru sfat episcopesc Bănățan din Timișoara;¹⁰⁰⁾ zic dară nu e irevelant și de prisos, a încheia și confirma părerea noastră aici la sfârșitul capitolului VI., despre *Moisă Petrovici* și cu unele cuvinte ce are, adevărat că numai în treacăt spuse, referitor de el, d-l prof. Dr. Silviu Dragomir din Cluj.¹⁰¹⁾

După moartea lui Atanasie Anghel, uniților li se dă episcop Dr. Ioan Giurgiu Constantin Patachi, în anul 1721. În anul următor, el petrecea la Viena, mulțumind împăratului Carol al VI (ca rege al III) confirmarea sa și zorind împlinirea mai multor neajunsuri a eparhiei sale.

Cu ocaziunea aceasta, a prezentat împăratului un curios și din samă afară îndrăzneț memorandum; în care postulează sus și tare, că bisericile ortodoxilor din Marmăția, cum și cele din aritul Aradului, să-i se subordoneze jurisdicțiunii sale; ba pretindea, să-i recunoască puterea ierarhică preoțimea și districtele românești: din Banatul Timișan, din Caransebeș și

99) Mai sus pg. 68—71; 65.

100) Aici pg. 65 și 89.

101) Istoria Desrobirei Religioase a Românilor din Ardeal în secolul al XVIII. Sibiu 1920 vol. I. pag. 224,

Logoj; deoarece aceștia toți ar stărui să fie păstoriți de un episcop unit, ca în chipul acesta să scape de „șicanele tiranice ale episcopului Moisa Petrovici“.

Eată deci, că dl Dragomir încă identifică pe *Moisa Petrovici* episcop bănățan în 1722, cu episcopul Caransebeșean *Moisa* din 1717; rămas dela Turci și foarte indezirabil pentru melea-gurile de curând desrobite.

Vom vedea la locul său, în capitolul VIII, unde încercăm a face catalogul ierarhi or Caransebeșeni. că unii îl cred pe Moisa Petrovici a fi între cei vii și după instalarea din Râmnicul-Vâlci, întâmplată la anul Domnului 1727!

Adecă acești scriitori: Ioan Boroș, Dr. Gheorghe Popovici și Eusebie Popovici, pun decesul episcopului Moisa în ceva legătură cu posesia, sau mai precis, cu rămasul unei vii, din anul 1733 (ori că 1732).¹⁰²⁾

Se ar putea zice, că d-l Dragomir pomenind la 1722 de **episcopul** Moisa Petrovici, care e tiran și șicanează pe Bănățeni, ar înțelege pe *mitropolitul* Moisa Petrovici al Beogradului, care cum văzurăm cevaș mai sus,¹⁰³⁾ cu un an în urmă își așează domiciliul în inima Banatului, în Timișoara!? Aceasta se ar vedea și din paranteza ce o vârește în text prin cuvântul (*sic*).

102) Ci rămasul, din chestiune, e pasibil și de o explicare ca aceia, că episcopul e deja mort de la anul 1728. Viia pare să fi fost în promotoriile Vârșetului, ori a satului limitrof Sdre-diștea. *Baroti* o. c. 493; 496; 500; 502 și 510. La mine nota 66 și...

103) pg. 63 și...

Obiectul scrierii sale e unirea și desunirea Halmagiului; atinge Bănatul numai cu câteva cuvinte, cari necesitau adecă caracterizarea episcopului Patachi; setos de a vedea pe toată lumea românească supusă toiagului său pastoral.

Eu însum, încât mă privește, sum de părerea aceasta, că adecă d-l Dragomir, nu știe de doi prelați omonimi simultani, ci *numai* de **mitropolitul** Beogradului Moisa Petrovici, pe care isvorul său, manuscriptul din Sibiu, l-ar numi greșit *episcop*.

Nu-mi dă mâna să cetesc, ce e și cum e scris despre „*episcopul*“ *Moisa Petrovici*, în colecția manuscrisă din chestiune; făcută acum 83 de ani, de consilierul Ludovic von Rosenfeld, și păstrată în Sibiu la biblioteca muzeului național săsesc Bruckenthal, sub numirea de: „Grosse Urkundensammlung Nr. 30, Walachische Union“; un bogat și interesant sbornic de documente, excerpte din corespondența oficială a guvernului, a bisericilor și ale particularilor, opresori și năpăstuiți deopotrivă.

Este totuș de presupus, că în opera lui von Rosenfeld, nu se află alta mai mult referitor de „*episcopul*“ *Moisa Petrovici*, decât absolut numai cele ce le avem tipărite la d-l Dragomir, care ar fi „...exploatând întreaga colecție a lui Rosenfeld“, ne asigură d-l profesor Dr. Ioan Lupaș.¹⁰⁴⁾

Colecția din vorbă a fost utilizată și de

104) Studii, conferențe și comunicări istorice. Volumul I. București, 1928, pg. 232.

canonicul vestit al Blajului Dr. Agustin Bunea,¹⁰⁵⁾ cu două decenii mai 'nainte, (1900) dar mult mai pe scurt și cu prejudiții.¹⁰⁶⁾

O cunoștea și d-l Iorga, dar nu a avut timp material să o studieze, ci invoacă probe din ea numai pe baza cărții lui Bunea, despre episcopul unit Klein.

În o notă subliniară dl Iorga pomenește apoi de „o colecție de scrisori ale episcopului Patachi, către cardinali s. a.“ Despre aceasta colecție spune, că nu a văzut-o. În două rânduri îi s'a spus că a dispărut. Nu putem ghici, sub colecția de *scrisori către cardinali*,¹⁰⁷⁾ e de a se înțelege manuscriptul colectiv despre Unire, menționat mai sus, ori că aparte mai sunt și alte hârtii?

Din istoria bisericii gr. catolice știm foarte pe larg luptele grele și îndelungate ce a avut Patachi pentru a ajunge la scaunul episcopesc. În aceste lupte a fost energic sprijinit de un cardinal din Roma. Nu cumva acestui cardinal îi va fi referat Patachi despre meritele și ostenelele sale misionariste, în mijlocul poporului său român, de sub sceptrul Habsburgilor; deci și **despre propaganda din Banat**; cari îl indicau mai tare, ca pe ori care altul de urmaș lui Atanasie Anghel!

Faptul, că noul episcop unit al Transilvaniei baronul Dr. Ioan Constantin Giurgiu Patachi,

105) Din Istoria Românilor. Episcopul Ioan Inocențiu Klein 1728—1761. Blaj 1900 pg. VI-VII Prefața și *Lupaș* o. c. 232.

106) *Lupaș* o. c. 232 și *Dragomir* o. c. pg. V-VI Prefața.

107) *Iorga Sate și Preoți*. o. c. 212; 216; 217; 222; 225.

îndată acum la începutul carierii grăbește a păstori și pe conaționali săi din Maramureș și ținuturile Aradului și Halmagiului, s'ar mai putea justifica încâtva și cu mica confuzie ce se părea a fi în aceste provincii!

Se știe bine adecă, că episcopul sârb Ioanichie Martinovici al Aradului, în 1713 se unise în *secret* cu biserica Romei.¹⁰⁸⁾

La desperatele insistențe apoi a mitropolitului său Vichentie Popovici Hadjilovici, din Carloviț, carele era de mai mult timp bolnav și afon,¹⁰⁹⁾ tocmai în acest an 1722 abjură unirea numitul episcop Ioanichie Martinovici și așa habotnicul catolic care era episcopul Patachi, va fi crezut că e chemat a păstori și această turmă cuvântătoare, turburată și orfană!?

Eară că în Marmația Dr. Patachi pretindea să fie recunoscută ierarhia lui gr. catolică, este de a se explica așa, că în 1700 la sinodul mare din Septembrie, s'au unit din Marmația trei

108) Această unire *aparentă* ori *sinceră* am examinat-o în „Revista Teologică“, Sibiu din 1908 (an II.). Am uitat să amintesc acolo, că la arhiva episcopiei noastre din Arad, se găsesc două antimise de datul 3 Iunie 1714, deci din vremea când episcopul Martinovici se complace în titulatura de „mitropolit“ al: Ienopolei, Aradului, Zarandului și Bihorului. *Popa Milian* în „Foia Diecezană“ Caransebeș 1904 nr. 36 pg. 3. Vezi și broșura prezentă pg. 65 cu nota 63 Despre schimbarea la față a lui Martinovici, spune dl *Dragomir* o. c. 225 nota 4 că s'a scris și la Sârbi în rev. Arhiv za istoriju srpske pravoslavne karlovačke mitropolje, god I pg. 3. Nu am cunoscut-o în 1908! Nici acum nu pot culege din ea. Nu știu sârbește.

109) În 1718 Vichentie Popovici Hadjilovici ar fi primit coadjutor pe mitropolitul Petrovici al Beogradului. *Popa Milian* l. c. Noi am crede că numai în 1722 îi s'ar fi dat acest coadjutor. Conf. aici pg. 63. Lui Ioanichie Martinovici în 1722 i-a succedat la Arad Sofronie Ravanicianin; un pravoslavnic impetuos, care a readus pe mulți uniți la ortodoxia strămoșească.

protopopiate; acolo ieșiră îndată la suprafață niște episcopi insignificanți, instituți și destituiți de autoritățile regionale; episcopi cari în definitiv nu știau nici ei, nici norodul, că în realitate, sunt ei episcopi ori că nu și că dacă da, sunt ortodoxi ori uniți?! Unul din ei ros de trufie deșartă socoti, că e chiar chemat după unirea lui Atanasie, să se îngrijească de mitropolia Bălgradului, dreptce își lărgeste nomenclatura sa mică și modestă cu epitetul ornant, de „Administrator al scaunului Bălgradului“. Bătrânul episcop al Marmației Dosoftei Teodorovici, cel care puse în uimire cu cunoștințele sale teologice pe groful și istoriograful Bethlen, la o consfătuire avută în Cluj, mai era între cei vii, între anii 1721—1734 și combătea cu succese mari unirea din Maramureș. De aceștia și de Ruthenii uniți din părțile acele, își temea mica sa turmă unită română, noul ierarh Patachi, din prea îndepărtatul centru nou bisericesc al Făgărașului.

Dacă deci înțălegem încâtva reclamarea acestor îndepărtați și dubioși enoriași risipiți, nu putem de fel pricepe pe habotnicul nou prelat român unit, cum are îndrăzneală să-și reclame ierarhiei sale și pe românii noștrii din Banatul: Timișan, Logojan și Caransebeșan?

Aici de tot nu erau 200 de suflete unite în cele 15-17 sate,¹¹⁰⁾ cum văzurăm mai la deal!

Nu cerea Dr. Patachi pe Românii Bănățeni pentru că sunt uniți și doresc unirea, ci pentru că el însuși e unit și credea naiv, că toți românii

110) Pg. 20; 27.

ortodoxi trebuie și pot să fie numai uniți?! Așa trebuie să ne explicăm și altă îndrăzneală a lui și mai mare ca unirea Bănățenilor!

Tot în amintita petițiune, unde cere curții împărătești din Viena iurisdicție preste Bănățeni și Arădani, cere cu o cale, ca în vecinătatea sa a Făgărașului, să se întemeieze o episcopie nouă, unită, în Oltenia Austriacilor; ca și Românii ortodoxi ai acestei provincii, să îmbrățișeze cu timpul „sfânta unire“.¹¹¹⁾

Acest prelat,¹¹²⁾ primul la noi Românii Dr. în sfânta teologie universală, credea, că turma e pentru păstor!? Dacă Românii noștri ortodoxi au episcop unit, ei numaidecât trec la legea nouă!?

De 200 de ani și mai bine, urmașii acestui episcop teolog, chiamă neîntrerupt pe românii ortodoxi în staulul lor.

Ci oile noastre cuvântătoare: Românii ortodoxi nu aud glasul străinului.¹¹³⁾

111) *Dragomir* l. c. 224-5.

112) Cu toate că Patachi iubea inflăcărat neamul său românesc pentru care era gata să-și verse și sângele său, e suspectat că a dorit să fie episcop maghiar latin catolic la Alba-Iulia, ori greco catolic ruthean la Munkács. Mai și asta! Din român unit ce a fost de obârșie, iezuiții din Cluj îl crescură și trecură la ritul latin apoi se făcu iezuit. Ca iezuit și adm. parohial latin catolic în Făgăraș, era parohul românilor greco-catolici. *Pe sama lor liturghisa latinește* în catedrala din Făgăraș; catedrală zidită de Constantin Brâncoveanu, *Ortodox vechi și Domn Român*, pe carea cu puterea o răpi dela Românii ortodoxi; cari și azi îi duc dorul, când adevă avem earăș *Domn Român și Vechi Creștin*; adevă Român născut eară nu făcut, Ortodox botezat și Ortodox practicant și nu nostrificat. Eșuările de până aci să nu ne deprime! Acum eară să încercăm *nostrificarea* acestui monument și document istoric de firească și frățască comunitate de sânge și lege.

113) Ioan X.

Dacă apoi nu a ascultat de acest glas 200 ani și mai bine, pe vremea când adecă Habsburgii catolici: promiteau, amenințau și prigonau în Ardeal și Banat, să mai ai speranță, că acestea țărișoare să se plece unei biserici vechi internaționale și universale, care și dealtcum azi nu ar mai avea a le da ceva, ce ele nu ar avea.

La noi în Bănat, unirea are o vechime de 100 ani. In acest timp a ajuns a avea 35.000 de credincioși. Ortodoxii români sunt și vor rămânea 700.000.

Ce e val ca valul trece eară petrile rămân!

Peatră a fost în trecut Biserica Ortodoxă Română în Banat. Peatră a rămas. In repeguiunile ce s'au scurs, corăbiile năimite s'au înecat.

Și numai din aceasta una, dacă nu ar mai fi și altele în abundență, ar putea trage neotericii neamului și legii noastre consecințele, ce inexorabil se impun; că adecă „slatul și lucrul“ lor, nu e dela Dumnezeu, ci dela ei oamenii și așa mai îngrabă ori mai târziu se va risipi de bună seamă, ca toate profețiile mincinoase de pe vremi, „...ca nu cumva și luptători de Dumnezeu să vă faceți“.¹¹⁴⁾

Doamne dă „să nu fie“¹¹⁵⁾ una ca aceasta.

Intre toate provinciile de dincoace de Carpați, Banatul nostru a resistat mai cu succes în contra propagandei catolice, ba în o parte a sa,

114) Fapt. VI. 32. Citez după biblia Sf. Sinod. Mi se pare versiunea acestui verset, că suferă de nițică anemie?! In Vulgata se aude cevaș mai aspru: „ne forte et Deo repugnare inveniamini“.

115) Gal. II, 17 și Rom. III 6.

în graniță, această desunire nu a putut străbate de tel! Nu înzadar ne sună zicala: că totuși Bănatul e fruntea Românimii! Ne dăm perfect samă de adevărul și de faptul trecutului, că: „Dacă strămoșii noștri au putut împlini misiunea lor istorică, *aceasta se datorește ortodoxiei lor*; cea mai tolerantă între religii; recomandând blândețea și supunerea; nerâvnind mărirea și păstrând neschimbate tormeale creștinismului originar“.

Și iarăș tot Dl prof. Sextil Pușcariu, mai completează tot acolo că, „Ortodoxia a fost în toate vremile pavază naționalității noastre. Precum invers *poporului Român* i-a fost dat să devină curând după consolidarea în state naționale, *scutul bisericii drept credincioase*... Româanismul și ortodoxia sunt indisolubil legate între sine.

...Numai cei ce nu cunosc literatura noastră veche, desvoltată într'o atât de organică legătură cu biserica ortodoxă numai cel ce n'a admirat minunatele opere de artă născute în incintele mănăstirilor, poate vorbi despre obscurantismul ortodox și nefasta lui influență asupra desvoltării noastre culturale“.¹¹⁶⁾

Altcum nu numai Românii și ortodoxii sunt în convingerea fermă, că naționalismul:

116) Cuvântarea de deschidere la Comitetul central Cluj, al F. O. R. în Iunie 1933; publicată în rev. „Legea Românească“, Oradea, 1933 nr. 12, sub titlul „Modesta și trainica operă istorică a ortodoxiei Românești“.

E de observat, că Dl Dr. Pușcariu în ediția I a Istoriei literaturii Române vechi, avea altă părere despre ortodoxia Română! În ediția II a acestei opere și-a schimbat-o în defavorul bisericii gr. catolice. „Sapientis est mutare consilium in melius“ și deci tuturor sapientilor satis!

apără, mântuește și păzește cu pace și bine ortodoxismul, dar că și ortodoxismul la rândul său, întotdeauna și întotlocul a fortificat și continuă a fortifica și a se solidariza și în viitor cu interesele și binele binepricedut al neamurilor cari îl îmbrățișează.

Eată ce socotință are în chestiunea aceasta și o somitate de azi a Germaniei: „*Der orthodoxe glaube ist **durchaus** național. Er wirkt der nationalen Tendenz nicht entgegen, sondern verstärkt sie*“¹¹⁷).

Eată ce concludă un alt protestant francez, în chestia naționalizării creștinismului nostru ortodox oriental:

„Astfel ortodoxia, în tendința de a pătrunde în realitatea concretă a vieții“, merge mult mai departe decât cele mai multe din formele apusene ale creștinismului!

Fără îndoială din acest motiv *ideea unei Biserici naționale, în sensul desăvârșit al acestui cuvânt, n'a fost nicicând mai bine realizată ca în țările ortodoxe, adică ideea unei națiuni și a unei Biserici într'adevăr „coincidente“; a unei Biserici pentru toți, iar nu a unei societăți formate de o elită religioasă particulară*“¹¹⁸).

Tot pe neotericii nostri din Banat, compatrioții săi, pare că îi va fi vizat în tinereța sa exuberantă, sfințit frăția sa preonoratul Dr. P. Barbu, directorul teologiei noastre, când scriind un magistral articol pentru periodicul „Candela“

117) I. I. Ruedorffer: „Grundzüge der Weltpolitik in der Gegenwart“. Berlin, 1914 pg. 145.

118) W. A. Visser't Hooft: Ortodoxia văzută de un protestant; în Românește, de Teodor Bodogae. Sibiu 1933 pg. 20.

din Cernăuți, cu ocaziunea iubileului ei de un pătrar de secol, îș încheie scrisul său sărbătoresc cu o frază Nemțască; aceasta o repetăm și noi aicea, ca să o știe și generația actuală, descendentă neotericilor de pe vremi. Nucumva cei de azi vor fi mai înțelegători, mai puțin tari la cerbice?!

„Înțalegeți *neamuri* și vă plecați, că cu noi e Dumnezeu“¹¹⁹). *μεθ' ἡμῶν*, methimōn. Nu mai continuați a sparge Biserica, casa Domnului! Sfânta Scriptură are sentență neschimbabilă: „De va strica cineva casa lui Dumnezeu, strica-l va pe acela Dumnezeu; căci casa lui Dumnezeu sfântă este, *care sunteți voi*“¹²⁰).

Eată și cuvintele de avertisment ale Dluib Barbu:

BCU Cluj / Central University Library Cluj

„Die Frage der Religion ist im eminenten Sinne eine Frage der nationalen Zukunft“¹²¹).

In desfășurarea noastră modestă despre trecutul bisericesc al Bănătului de Răsărit am trebuit să facem o modică excursiune și în îndepărtată Marmația, și să-l trecem în o mică revistă și pe al doilea episcop unit Român, pe paterul Dr Patachi; care îș căuta oile sale rătăcite, atât pe la măgurele Gutinului și izvoarele Tisei, cât și prin livezile grase de pre țarmurii Timișului, așa aflăm cu cale a indica aicea și bibliografia cunoscută până astăzi la noi, despre

119) Isaia VIII. 9.

120) I. Cor. II. 7.

121) „Candela“ Cernăuți 1907 (an XXVI). pg. 473. Număr jubilar. 1882—1907) „ari sunt cauzele, că catehizarea la noi nu-și ajunge scopul“.

viața bisericească veche ortodoxă,¹²²⁾ a rămășiților boerilor și arcașilor temuți odinioară, de pe pământul lui: Dragoș vodă și a fraților Băliță și meșterul Dragu.¹²³⁾

122) Azi provincia e pe deantregul gr. catolică. O reactivare a ortodoxiei s'a început cu vr'o două decenii mai înainte de unirea noastră politică din 1918.

Cei cari impedicau reuniunea Românilor din Maramureș, erau: papa Pius X, canonicul latin din Timișoara Dr Arpád Várady consilier ministr. de culte, episcopul Logojului Vili Hossu și vulturul comitetului național Român Dr Vas. Lucaci. Hossu a destăinuit lui Tisza lucruri în nex cu politica din București A dat informațiuni despre: Lucaci și O. Goga. Tisza a trimis expres în războiul mondial pe Hossu la Ionel Brătianu. Hossu și premierul Tisza Pista au murit. Corespondința lui Tisza sa publicat. In vol. II se cuprind cele ce spnnem aici. Altcum și până aci se știa acestea! Conf. „Rev. Teologică“, Sibiu 1930 pg. 195—197 *Simion Vlad*.

123) Tit *Bud*. Disertațiune, etc. Gherla. 1891. *Idem*. Date Istorice etc. Gherla 1911. *Idem*. în rev. „Transilvania“, Sibiu, 1899 pg. 200—209. *Czipte Sándor*. A máramrosi püspökség kérdése. (disert. inaugur. de dr. teolog), Budapest 1910. Ifj. *Pap Iózsef*. Adalékok Máramoros Történetéhez Máramarossziget (anul tipăririi lipsește). Ioan *Bârlea*, în ziarul „Albina“, Bucur. 1922 nr. 123. Dr. Zenovie *Păclișanu* în rev. „Cultura Creștină“ Blaj. 1911. nr.ii 4 și 5. Ibidem 1913 nr. 8—11; Ibidem 1914 nr. 8; Tot *Idem* ibid. 1916 pg. 238—244. *Iorga* Ist. Bis. Rom. I 51; 75; 229; 327; 30; II 121. *Nilles* Symb: 265; 268; 335; 375; 376; 388; 389; 437; 444; 479; 618; 1048; 494; 269. *Bunea*. Ierarhia. o. c. 200—212. *Idem*. Vech. Episcopii o. c. 99—106. Rev. „Răvașul“ Cluj 1907 nr. 40—42 pg. 683. *Iorga*. Sate 131—8; 331—333. Teodor V. *Păcăftian* Istorigrافي vechi etc. Sibiu 1904 pg. 100—115. Z. *Păclișanu* în foaia „Unirea“, Blaj 1915 nr. 2 pg. 7—8. I. *Boroș*, ibid. 1897 nr.ii 24 și 29. *Hodinka*. o. c. 28—9; 176—232; 208—224; 544—5 și 774; 454; (558—562). *Tincu Velia*. o. c. 30; 41. *Gh. Var*, în ziar. „Dimineața“ Buc. 1928 din 12 Nov. Luni nr. 7876 (an XXIV pg. 10). *Șaguna*. Ist. Bis. o. c. II 88—95. *Eus. Popovici*. o. c. IV 421—3; 428—431 și 460—1 rev. „Preotul Român“, Gherla 1889 pg. 395. *Lupaș*. Ist. Bis. Rom. o. c. 17; 26; 27; 55; 61 și 68—9. Enciclopedia Sibiu, o. c. I 842 III 1023. Dr *Ioan Mihályi*. Diplome Maramureșene, Maramureș Sighet. 1900. *Hurmuzaki*. Frag. o. c. II 87. Dr *Gramă* Ist. Bis. Unit. o. c. 175—7. *Bogdan Duică* în rev. „Transilvania“, Sibiu, 1924 pg. 129; 69—70. *Cipariu*. Acte și Frag. o. c. 176—187. *Idem*. Arhiv. o. c. 782—2 N. *Popea* Contracritică, Sibiu 1872 pg. 37—47. J. M. *Moldovan* Spicuire etc. Blaj 1873 pg. 33—40. *Popea* Vech. Metrop. o. c. 23—4; 58; 53; 34—35. Gazeta „Țara „Voevozilor“,

Eară literatura despre episcopul Patachi, ce o avem, mult puțină, nu e încă adunată la un loc; necum apoi să fie barem în unele ei părți și coordonată; ca nici să mai pomenim ceva de o examinare în ansamblul ei.

Până nu se va limpezi deplin acest capitol: larg, întunecos și manc, nu se va putea ști istoria desunirii lui Atanasie. Mai puțin de cât toate apoi vom putea ști despre soarta frământărilor mari, de pe vremea rescoalei Curuțo-Labonților; și ce ne ar interesa poate că mai tare, că adecă urmat-au toți Ardelenii pe Atanasie în a se supune bisericii maghiare catolice, ori că numai majoritatea, sau barem că un mic număr al lor?!

E absolut cert, că însuși Atanasie — cum și pentru ce pricine suntice, aici și acum nu ne preocupă — în toamna 1711, la oaltă cu **toți** protopopii, în un sinod, din Alba-Iulia au abjurat pactul cu *biserica maghiară catolică*. O recunosc aceasta și gr. catolicii noștri.

E drept, că în scurt timp, la 18 Nov. 1711, earăși revine la desbinarea sa din 1698. Și promite a se „*strădui*“, (conabimur) de a aduce și pe protoerei la catolicism, și a lua din mânilor scrișorile cu punctele contrari religiunii și ritului și a le sfântica¹²⁴).

Sighet anul 1930 (an I). Nu știu de se mai continuă. Eu am numai an. 1930 nr.ii 2—11. St. *Metes* Ist. Bis. o. c. 171—183; 408; 245; 33; 38; 40; 50; 53: 67—8; 153; 226; 213; 273—4; 296; 342; 330; 338; 347; 350; 363—4 și 365 rev. „Sionul Românesc“, Viena 1867 pg. 113; 127.

¹²⁴) *Nilles*, Symb. o. c; I 386—v (317) *Iorga* Ist. bis. Rom. II o. c. II 36, *Idem*, Sate o. c. 200. *Popoviciu*, Uniunea o. c. 184 *Bariș* o. c. I 227.

Atanasie moare peste doi ani ca gr. catolic.
 Patachi abia că în 1721 se poate întrona
 și în toamna 1727 și moare repentin și inopinat¹²⁵).

125) Eus. *Popovici*. Ist. Univ. o. c. IV 461; 472. *Lupaș*. Ist. B. Rom. o. c. 83; 142; 162. Eudoxiu baron, de *Hurmuzaki*: Frag. din Ist. Românilor, Buc. 1910, tom. II traducere din Nemțește, de Ioan Slavici. pg. 112; 118; 125. *Bunea Klein* o. c. 1; 4; 7; 12; 13; 33; 55; 124; 134; 137; 144; 221. *Idem*. Aron. o. c. 78; 9; 377; 272. *Stinghe*. Docum. I o. c. 303. *Idem*. Ist. Bis. Sch. o. c. 44; 47; 48; 70; 112; 63; 88; 64; 115; 81 și 117. Enciclop. Sibiu o. c. II 561. Dr. Gh. *Pascu* Ist. Lit. Rom. sec. XVIII. Iași 1927 8—9. Dr. *Hodinka Antal*. A munkácsi püspökség története Budapest. 1909 pg. 454. *Iorga Sate*. o. c. 207—212. *Idem* Ist. Lit. Rom. sec. 18. o. c. II 68; 156—7; 195. *Idem* Scrisori și Inscrisp. Ardel. și Maramureșene. Buc. o. c. I 1906 pg. 286 și 288. *Idem* Ist. Bis. Rom. o. c. II 37—40; 108; 122—3 și 175. N. *Dobrescu* Ist. Bis. Române, Vălenii de Munte 1912 pag. 105. Dr. Victor *Macavei*, Serbările Blaj. 1911; pg. I, II și IX. Dr. G. *Popovici*. Uniune, o. c. 184—5. *Idem*. Ist. Banat. o. c. 320 *Șaguna*. Ist. Bis. Univ. o. c. II 178. *Nilles*. Sym. o. c. I 87—9; 303; 304; 362; 372; 379; 380; 381; 382; 398; 403—426; 427—430; 438—443; 462;—479; 481; 493; 496—502 și 665 *Bariț* Ist. Tr. o. c. I 321. 335. Dr. Iliarion *Pușcartiu* Manual de Ist. Bisericească. Sibiu 1919. pg. 193. Dr. Ioan *Georgescu* Ist. Bis. Creșt. Univers. Blaj 1921; pg. 203—6 Bas. *Rățiu* Ist. Bisericească. Blaj 1854 pg. 293. Dr. Ioan *Ardelean* Ist. Diec. Rom. gr. cat. a Orăzii Mari. Gherla 1883 I 88 și 168. Tim. *Cipariu*, Act. și Fragmente Blaj 1855 pg. 90—2; 141—2 și 224. Ioan *Moldovanu* Acte Sinodali, tom. II Blaj 1872 pg. 108—114. Dr. *Gramă* Ist. Bis. Unit. Rom. o. c. 107—6. Dr. Z. *Păclișanu* în Foaia „Gazeta Transilvaniei“ Brașov 1913 nr. 35. Dr. I. *Radu* Ist. Vicar. Hațeg. o. c. 230; 105; Petru *Maier* Ist. Bisericii Românilor. Buda 1813. pg. 377; 384, „Rev. Teologică“, Sibiu (VII) 1913 43—4 și 399—400. *Dragomir*. o. c. I 78—112. rev. „Cult. Creșt“. o. c. 1916. pg. 37—43; 68—75; 238—244 an 1915 pg. 190; și an 1914 pg. 232—238 tot *Păclișanu*. Dr. *Hodinka Antal*, A munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára. I Ungvár 1911.

Sunt semne, că sub el ar fi îmbrățișat mulți *legea maghiarilor catolici!* Tot așa militează alte date, că sub cărmuirea lui nepopulară, mulți, mulți Români s'au lepădat de *legea nouă amfibologică, interrituală.*

Remâne, că de aici înainte să se stabilească toate desunirile lor și unirile noastre strămoșești.

VII. Cel mai vechi sinod Bănăţan în 1721 la Timișoara.

Mitropolitul din Beograd, lăudatul Moisa Petrovici, în 1720 ori 1721 primește sub arhi-păstorirea sa și biserica din Banat.¹²⁶⁾

Face ce face acest cap luminat de iute și de grabă îi se dă voe mai înaltă dela regele Carol al III, (ca împărat al VI-lea) cu literile din 11 April 1721, ca să-și strămute domiciliul în inima provinciei, în Timișoara.

Intronizarea s'a făcut cu mare pompă la 22 April 1721, de către autoritățile militare. Episcopiile din Timișoara și *Vârșeț* au fost recercate, că asistate de mai mulți preoți să se înfățișeze la aceasta solemnitate; la carea apoi primiseră ordin strict a se înfățișa și administratorii de districte, cu chinejii satelor.¹²⁷⁾

A patra zi după instalare, la 26 Aprilie 1721,¹²⁸⁾ mitropolitul arhiepiscop ține cu nouii

126) Cnf. aici mai sus pag. 60, 63; 59 și 128.

127) *Borovszky* o. c. 75 Cnf. aici pg. 62-63. Dr. *Popovici* Ist. Banat o. c. 324 după *Barotti* l. c. F. II pg. 133. *Popa Milian* (pare un pseudonim al preotului † Emilian Micu, eparh. Arad.) Sun cunosător al trecutului și al bibliografiei noastre, în „Foaia Diecezană“, 1904 nr. 35 Caransebeș, susține, că la instalarea din vorbă, administrațiunea ar fi invitat și pe episcopul Timișorii Ioanichie Vladislaevici. Documentul ce invoacă (*Barotti Adattâr* II 133 132) nu spune numele episcopului, ci zice: „und dem hiesigen, dann Wersetzer ratzlsche Bischöfe“. („Spicuri din istoria bisericii gr. orientale din Austro-Ungaria“.)

128) Aici pg. 65-66.

săi doi sufragani, un sinod regional; primul sinod cunoscut în istorie la noi Bănăţenii, până azi!

Ar crede lumea, că menţionata sfătuire ar fi convocată şi prezidată de noui cap bisericesc al provinciilor împreunate, în vederea adevărată a multelor şi multiplelor: datorinţe şi neajunsuri, ce se grămădesc şi îşi dau în capete, după eliberarea de un veac şi jumătate a Sionului ortodox, de sub robia Izlamului fioros şi a alcătuirii politice şi sociale schimbate acum pe deaîntregul.

Sinodul din vorbă însă nu avea să slujească cauza bisericii ortodoxe; nici nu era reclamat, adunat şi diriguit de căpeteniile ei, ci impus, şi decretările lui dictate şi executate de iezuitismul ce stăpânea atunci situaţia cu mână tare şi braţ înalt, adumbrat de steagurile şi spadele ofiţerilor victorioşi şi extrem de orgolioşi până la insipiditate.

Istoricii, cari în studiile lor se opresc asupra acestui episod, toţi până la unul roşesc îndată şi caută vreme şi prilej să-l atenueze! Va să zică, îl explică cu duhul vremii şi mentalitatea oamenilor de atunci, şi cu plagele adânci a bisericii catolice, singură, cum am văzut mai sus,¹²⁹⁾ garanţă a vultanilor austrieci:

„Spiritul şi înţălesul acestui *ordin* locotenenţial¹³⁰⁾ regesc, nu se poate şi nu e iertat a

129) Aici pg. 17 nota 10 şi la rândul lor toţi istoriografii.

130) E de poientat, cum însuşi istoricul, paroh catolic şi prepozit în Seghedin, recunoaşte şi cvalifică decisiunea sinodală de *ordin politic*. Ce ne mai trebuiesc alte probe!? *Insuşi de sine mărturiseşte!*

se judeca prin prisma epocii de acum, ci prin cea de atunci. Și nu e permis a scăpa din vedere, nici votul solemn al împăratului Leopold I, făcut în 1693, în catedrală durată de dânsul, întru cinstirea Sfântului mucenic Ștefan. Cu acel prilej, el a făgăduit și s'a îndatorat, — în vederea-i, că biruințele strălucite de până aci, a armatei, în războiul cu Turcii, sunt de a se mulțami ajutorului dat de Preacurata Fecioară Maria, proteguitoarea Ungariei — că pentru cazul de a izbuti să izgonească definitiv oastea Turcească din Ungaria, va reactiva Sfânta lui Dumnezeu Biserică, (Catholică) în vechea ei strălucire și va zidi din nou Bisericile nimicite și pe preoții Ei îi va înzestra cu beneficii¹³¹⁾

Urmașul lui Leopold I, Carol al III-lea, la 26 Febr. 1726, dă un ordin către guvernul erarial din Timișoara, tot după chipul și asemănarea juruinței acesteia.¹³²⁾

Alt scriitor de seamă, la noi binecunoscutul și binereputatul Borovszky, zăbovind puținel asupra sinodului din chestiune, scrie, că *administrațiunea politică* a recurs la acest sinod pentru ca să: *reglementeze pe schismatici*.¹³³⁾

Eară Nilles spune despre deciziunile sinodului unele ca acestea:

„s'au adus și aprobat *spre înfrânarea* (comprimarea) *cutezanții schismaticilor*, spre îndrep-

131—132) *Oltványi Pál*. „Bánáti telepítvények a mult és jelen században“, în rev.: „Történelmi és Régészeti Értesítő“. Temesvár 1888 (IV an) pg. 5—6. Tot dânsul mult mai bogat scrie despre protecția din chestie, în opera sa aparte: „Javaslat az alsó Clerus párbér és congrua rendezési ügyében“. 1885 Szeged. Aici nota 113.

133) *Borovsky* l. c. 75.

țarea smintelor (errores) și spre a *încunjura* *acelea ce se vedeau că pricinuiesc rane Bisericii catolice și spre a dispune cu încetul* (sensim) **pe Greci** (înțelege ortodoxi) **la primirea unirei**“.¹³⁴⁾

Chiar Românii uniți declară adunarea din vorba de dușmănoasă intereselor bisericești ortodoxe: „Spre împedecarea tendințelor greco-orientalilor în toate părțile puse în lucrare, la anul 1721 în Timișoara se ține o conferență publică“¹³⁵⁾.

Conferența din vorbă, e totuș un *sinod formal*, pentru biserica ortodoxă; deoarece desbaterile ei sunt făcute de episcopi, în materie bisericească, deși au asistat și străini și au influențat mersul și hotărârile sinodale, în paguba și spre injuria intereselor noastre bisericești bine pricepute; mai amestecându-le pedeașupra și cu mai multe și felurite trebi mirenești și sociale!

E de regretat, că despre sinodul acesta, primul cunoscut până acuma la noi Bănățenii, avem știri de tot puține și defectuoase. Abia cinci scriitori, între ei și un Român, dl Boroș pomenesc de el; toți însă din samă afară sumar; unicul pater Nilles cunoaște întegral cauza. El publică un *extract* latinesc al deciziunelor sinodale, cuprinse în 17 puncte, redactate extrem de *lapidar*.

Nu ni le învrednicește de nici o întrodu-

134) Nilles l. c. II 800.

135) Boroș. Unir. o. c. 206.

cere cât de mică, ori barem de vreo glosă prizărită¹³⁶⁾.

Privitor apoi de origina sinodului din chestiune, relatările ce ni se dau difer puțin! Unii: Borovszky,¹³⁷⁾ pare că și Szentkláray¹³⁸⁾, susțin, că în ajunul sinodului, va se zică la 25, Aprilie 1721, administrațiunea politică, din Timișoara, au ținut ședință aparte, la carea au fost poftiți a participa: starețul iezuiților și un alt iezuit. Mâne zi apoi a fost consistor în casa vlădicului, unde vlădica înuna cu cei doi părinți iezuiți și cu popii sârbești s'au sesizat! Mitropolitul Petrovici¹³⁹⁾ a impozat familiile sârbe din întreg teritorul Banatului, cu câte un galben.

136) *Nilles* o. c. 800-2, la nr.ii: 12,115; 12,174 și 12,237 al Bibliotecii Palatine din Viena. se află manuscriptele B. P. V. *Nilles* le numește: Punctele date schizmaticilor la anul 1721.

137) *ibidem* pg. 75.

138) La *Borovszky* 75 nota 1. Dr. Szentkláray Jenő, Mercy kormányzása a Temesi Bánságban. 85-91 II. Nu am putut-o utiliza.

139) Numele de botez nu-l spune. E desigur mitropolitul *Moisă* Petrovici, fost al Beogradului. Apoi din cele expuse la Borovszky nu se desprinde lămurit, că „vlădica“ e unul și acelaș cu mitropolitul Petrovici, ori că e altul? In ori ce caz e cert, că nu prevede trei arhieriei, ci numai doi, ori că numai unul!

Afară de acest galben, mitropolitul *Moisă* Petrovici știu să mai stoarcă dela împăratul din Viena prin ordinul de 1 Aprilie 1724, încă doi galbeni anuali, dela fiecare oberchinez și câte un galben dela fiecare chinez *Popa Milian* *ibidem*. Ducatele acestea se încasau anevoios! Administrația recearcă repetat încă și în 10 Aprilie 1727 pe zăbavnicii chinezi să plătească mitropolitului *Moisă* Petrovici. Nu îl plăteau deadreptul acuma în 1727, ci ca impozit regulat, la vistierea statului pe lângă „recepisă“. *Baroti* l. c.: 142; 144; 146 și 148.

Unii episcopi cari în cazuri de sedisvacanță a mitropoliei administrau interimar mitropolia, purtau volnic acest titlu și după complectarea scaunului mitropolitan, ca să poată încasa banii chinezilor! Mai ales Nicolae Dimitrievici (1726-44) al Timișorii, pătimește de această lăcomie și fudulie. *Popa Milian* *ibidem*.

Nilles la rândul său și după dânsul ceialți doi¹⁴⁰), spun, că în 1721 — luna și ziua nu o indică — guvernatorul generalul de Wallis a prezidat în Timișoara un consiliu public, la care au luat parte mitropolitul cu doi episcopi și că superiorul iezuiților a propus un memorandum cuprinzând 17 puncte foarte tolositoare: („*saluberrima*“) cari au fost primite și de către prelații ortodoxi. Că mitropolitul din acest sinod e Moisă Petrovici, fost al Beogradului e tare ușor de știut. E mult mai greu să agnoscăm pe cei doi episcopi anonimi?!

Aproape toți scriitorii cari pomenesc de întrarea triumfală a nemților în Timișoara, după înfrângerea dominațiunii turcești de mai bine de un secol și jumătate, susțin, că la anul Domnului 1716, când capitulează cetatea Timișorii, episcop ortodox al Timișorii era Ioan Ioanichie Vladislavlovič. Că fost-a el Român ori Sârb, nu putem afla. Destul și bine, că despre dânsul ni se transmite, că a servit cauza creștină chiar cu patenta periclitare a vieții proprii, în întreg timpul blocadei lungi și desperate.

El adecă, însoțit de judele sârb (da decumva totuși e român numele l-ar vădi) Nicolae Muncea, adeseori se furișau noaptea în tabera nemților și îi înformau perfect și fidel despre toate planurile de lucru și de condițiunile forturilor de apărare a turcilor; drept recunoștință pentru toate acestea mai târziu la 18 April 1722, împăratul germano-roman din Viena Carol VI

140) adecă *Oltványi* pg. 3-5.

îl confirmă de episcop definitiv și aceasta la insistențele prințului Eugen de Savoia, care la rândul său încă îl încarcă cu distincțiuni felurite, când cu instalarea dominațiunii nouă a vulturilor cu două capete¹⁴¹⁾. Apoi în anul următor 1718 când făcea vizite canonice, în districtele Logoj și Făget, căpitanul acelora Gyurko avuse ordin a da asistență cuvenită episcopului Vladislavlovici¹⁴²⁾.

Se spune, că acesta ar fi fost sfințit întru arhierieu la anul 1710 și ar fi imigrat din aritul Ipecului, încă pe vremea când în Timișoara turcii erau stăpâni. A trăit până în 1726, când îi succede Maxim Nestorovici din 1727-1728, apoi cunoscutul Nicolae Dimitrievici 1728-1744¹⁴³⁾.

Griselini, întâiul care a scris istoria Banatului nostru, spune, că pe vremea recuceririi acestei provincii de sub Musulmani, în

141) *Borovszky* l. c: 50; 63 și 75 și tot el în „*Temes vármegye*“ pg. 346, după Dr. Szentkláray Jenő, *A szerb monostorok történeti emlékei Délmagyarországon*. Nu o am. *Preyer* l. c. 56. *Pesty* a. c. I 355. *Boroș Unir.* l. c. 206.

142) *Popovici* Uniune o. c. 229 și Ist. Banat: 322; 311 și 297 după Baroti l. c. 1900 V 120. *George Ardeleanu* Istoricul Episcopielor nouă. Timișoara 1898 pg. 52-3 și 73. *Böhm* o. c. I 229. Dr. Augustin *Bunea*, Ierarhia Românilor, Blaj 1904 pg. 108 și „Foaia pentru minte, inimă și literatură“. Brașov 1859 pg. 107, pare că de Tincu Velia.

143) Vezi mai sus la mine pg. 73 cu nota 79. Aici sunt confuziuni și contraziceri cu privire la sirul episcopilor. *Borovszky* o. c. 75 îl crede la ocupare pe Vladislavlovici. *Pesty* l. c. 355 zice că Vladislavlovici e al doilea episcop al Timișorii dela exodul lui Arsenie Cernoevici încoace. *Griselini* l. c. 112-3 crede, că la 1716 era episcop în Timișoara Vichentie Ioanovici. Tincu Velia o. c: 107; 108; 109-110; 114; 123; 125-126, îl combate și îl pune la Lipova, iară în Timișoara îl pune pe Ioanichie Martinovici, pe care îl identifică cum am văzut mai sus, cu Vladislavlovici. Mai jos vom examina și acestea. Cnf. aici pg. 65 la finea notei 63.

Timișoara era episcop un anume *Vichentie Ioanovici* căruia i-a urmat energicul *Isaia Diacovici*, apoi că: „Acești episcopi fură îndrumați, ca pe baza privilegiilor primite dela împărații *Leopold* și *Iosif I*, să instaleze preoții lor și să înființeze în fie care sat valah și sârb, câte o biserică după ritul lor“.¹⁴⁴⁾

Din aceste cuvinte s-ar putea presupune, că *Griselini* crede, că *Vichentie Ioanovici* e episcopul ortodox care a spionat lui *Eugen de Savoya* și că tot *Vichentie Ioanovici* trebuie să fie unul din cei doi episcopi „schizmatici“, cari s’au sesisat cu mitropolitul *Beogradului Moisa Petrovici*, în 1721 în sinodul din *Timișoara*; ori că de nu e *Vichentie Ioanovici*, apoi e urmașul său *Isaia Diacovici*; despre care știm, că în 1691 e mânat de patriarhul *Arsenie III Cernoevici* la curtea din *Viena*, să aranjeze condițiile exodului sârbesc.

Griselini scria istoria sa între anii 1774—1777 deci la un jumătate de secol¹⁴⁵⁾ numai după întâmplarea evenimentelor și așa putea ști multe și din mărturisirile „de visu“, ale unor persoane! Cu toate acestea în punctul celora despre cei doi episcopi,¹⁴⁶⁾ greșește!?

144) *Griselini* o. c. 112—3.

145) *Idem* ibidem pag. V.

146) Episcopul *Vichentie Ioanovici*, e desigur *Vichentie Ioanovici* episcopul *Lipovei*, carele ajunge în 11 Septembrie 1726 episcopul *Aradului*. El e acela care a ajuns apoi în 1731 mitropolit al *Beograd—Carlovițului* — după decesele lui *Moisa Petrovici* — va încerca să unească pe *Sârbi* cu *Roma*. Cnf. mai sus: pag. 32 cu nota 23; pag. 30 nota 4; pag. 37.
Am văzut mai sus că verosimil eppii *Vârșefului* și *Garanseșului* o bună vreme la început nu aveau teritorii politicește și canoniceste preciz arondate! Așa e și în părțile:

Nicolae Tincu Velea, protopop și emeritat profesor de teologie românească din Vârșet, primul istoriograf bisericesc politic național la Bănățeni, tocmai invers spune, că adevărat, Vichentie Ioanovici, a urmat lui Isaia Diačovici! De sine înțeles, că nu nemijlocit. Intre ei doi a mai fost un Ioanichie *Martinovici*, la anii 1708—1717, (orică 1710—1721). Pe acesta îl confundă și identifică, cum am relevat mai sus.¹⁴⁷⁾ cu Ioan Ioanichie *Vladislavlovici*.

Acest Isaia Diačovici, care încă pe la 1690, purta deja titlul de episcop al Ienopolei, (Boroșineu) în 4 Martie 1695, e instituit de împăratul Leopold I și de patriarhul Arsenie III Cernoevici, de episcop al Timișorii și Ienopolei și de arhimandrit al claustrului Cruședol¹⁴⁸⁾.

Că unde domicilia el stabil, ori că în acelaș interval locuia în mai multe localități, nu putem ghici? Destul și bine, că pe lângă: Cruședol, Lipova, Boroșineu Timișoara, Arad, dăm de ei și în îndepărtatul Becichereculmare; (azi aparține Iugoslaviei) unde pentru bunele-i servicii, împăratul îi cinstise o pădure mare și o moară pe apă; ambele în imediată vecinătate cu sediul său din menționatul târgușor¹⁴⁹⁾. Prin 1706 se pare că se așează la Arad. Cel puțin

Timișorii, Aradului, Ienopolea, Becicherec, Lipova, Vichentie Ioanovici se va fi numit și al Timișorii deși nu rezida aci. Altcum avem probă, că înainte de a ajunge la Arad, încă în 1724 se intitula: „al Temișvarului și al Lipovii și al altor districturi cari se cuvin“ Lupaș o. c. 134 n. 2 după I orga. Studii și Documente vol. XIII, pag. 89.

147) Aici pg. 64 nota 63.

148) Borovszky: l. c. 50; 63; 75 (ist. județ. 346) Pesty: o. c. 353—355.

149) Lupaș l. c. 133.

la valeatul acestui an îș cumpărase acolo un frumos și spațios intravilan, pentru a-ș zidi casă¹⁴⁹).

Nu s'a odihnit mult acest prelat din fire neodihnit și mobil, la Arad; unde el îș strămutase acum definitiv scaunul episcopesc al Ienopolei, deoarece la 24 Mai 1708, (după alții însă numai în anul 1710) ia în primire scaunul mitropolitan din Cruședol! (alias Carloviț¹⁵⁰).

Cum, cum nu, aici și acum nu ne preocupă latura aceasta gingașă a chestiunii; ajungă deocamdată numai atât, că cu toate promisiunile și încredințările solemne des repetate la augusta curte a Vienii, potențații ei erau fără nici o omenie și rușine, față de biserica privilegheată a Ilirilor și Românilor!?

În anul 1706 se emit două patente regești din Viena; cari sacrileg și blăstem despoiau total pe nenorocitul bătrân Arsenie III Cernovici, (se scrie și Cernoevici, Cernoici) de demnitatea și titlul său arhiepiscopesc și mitropolitan; apoi pe credincioșii legii pravoslavnice îi subordonează auctorităților bisericii Romano-catolice¹⁵¹).

149) Pesty o. c. 354. După Fábrián Gábor: Arad vármegey leirása, pg. 133.

150) Tincu Velia: 106; 107; 110; 114; 111; 118; 122; Pesty o. c. 364.

151) Nu știu de se mai află ori nu, aceste nebune porunci și dacă da, unde sunt? Pare că s'au îngrozit și rușinat *părinții din societatea lui Iisus* de fătul lor monstru și așa l-au anihilat! Altcum de așa ideologie să nu ne prea mirăm. Pe ortodoxi, apusenii îi țineau până bine de curând ca necreștini. Așa îi cuprindeau în literile papali, așa în ale statului. Încă sub Iosif II, înțeleptul monarh, ortodoxia noastră din Bucovina în toate cele administrative să submanuează catolicilor. (1783) La fel erau *păstorii* ortodoxii Ardealului, cari în treburi canonice, matrimoniale se judecau de consistoarele Blajului. Ba sub vlădica Vasile Moga, o bună vreme notar consistorial și referent, era unitul Aron Budai, frate cu poetul Țiganiadei, Ioan Budai De-

Până azi se păstrează în arhiva ministerului de finanțe din Viena „suplica“ lui Cernovici, în carea postula desperat reîntegrarea sa.

Încă în cursul acestui an închide ochii pe vecie patriarhul mazil, negreșit de marea supărare și rușine.

Despre acest act barbar zice lăudatul istoriograf Bănățan, ungurul Pesty Frigyes; că acest act până azi încă nu a fost învrednicit de cuvenita atențiune a istoriografilor. Ar fi vrednice de examinat cauzele cari au provocat patentele din vorbă. A le afla de sigur nu e greu!¹⁵²⁾ Se băgăm bine de seamă apoi, că acestea le zice un bărbat străin de ortodoxie și de Sârbi și de Români. Ba, ungurul Bănățan Pesty, e un pronunțat antagon al naționalităților ungurene: contemporane și istorice.

Nebuna poruncă a nemților eterodoxi, nu putu să se mențină. Isaia Diacovici urcă tronul mitropolitan, cum văzurăm peste un an doi.

După moartea lui Diacovici, cela care va ajunge mitropolit la Carloviț se chema Vichentie Popovici Hadjilovici. El moare la 29 Octomvrie 1725, când cum bine se știe, succede Moisa Petrovici, mitropolitul vestit al Beogradului, carele împreunează mitropoliile Beograd—Carlovitz în o mitropolie, cu rezidența în Carloviț.

leanul, consilier juridic în Lemberg. Trebuie că erau înrudiți cu fostul nostru mitropolit din Bălgrad, Iosif Budai de Pischinț, (1680—2) care a urmat imediat faimosului erou și mărturisitor Sava III Brancovici.

Consistoriul nostru din Cernăuți, într'o vreme încă avea notar și avocat catolic neamț.

152) P e s t y ibid. 364.

Moare la 7 August 1730 și îl moștenește Vichentie Ioanovici¹⁵³).

După strămutarea lui Diacoviți din Arad, ori din Timișoara-Arad, la scaunul mitropolitan din Carloviț, în 1708 ori 1710, la Timișoara îi va lua locul Ioan Ioanichie Vladislavlovici, (1708—1721) (ori 1710—1722) (ba după alții până în 1726, când îi succede Nicolae Dimitrievici dela Vârșet.) cel care spiona pe Turci, pe când cetatea lor Timișoara era împresurată de voinicii creștini a lui Eugen, principe de Savoya. Am văzut mai sus, că Tincu Velia identifică pe Vladislavlovici cu Martinovici, poate și pentru că au acelaș nume de botez: *Ioanichie?*

Imprejurarea acestei spionări de către vladica ortodox „anonim“, e transmisă posterității de Engelshofen, marșal locotinent campestru, în o adresă din 28 Octomvrie 1752, îndreptată către edilii Timișorii,¹⁵⁴)

După ce examinăram pe larg pe episcopii Timișorii și ai jurului ei, din cari unul va fi fost prezent în 1721 la sinodul Timișorean, prezidat de habotnicul Moisa Petrovici al Beogradului, e vremea să prezentăm și persoana episcopicească Bănățană a doua, care a participat la amintitul sinod! Aceasta persoană după toată probabilitatea e Moisa Petrovici, episcopul Banatului de Meazăzi-Răsărit; va se zica acela, care încă pe vremea Turcilor păstorea și asupra pe Caransebeșeni și Almăjeni.

153) Mai la deal pg. 63 nota 59; pag. 81 notele 99 și 100.
154) Tincu Velia o. c. pg. 109—110 cu nota 73.

Sinodul s-a ținut în „casa vlădicului“, deci alui Vladislavlovici.

Atât casa mitropolitului Moisa Petrovici, carele cum văzurăm mai sus,¹⁵⁵⁾ se mută în Timișoara, până în 1726, când se așază la Carloviț, cât și casa episcopului Vladislavlovici, trebuie că erau în suburbia Palancamare, unde locuiau Sârbii și Românii în massă și își aveau „biserica veche, cu un turn foarte înalt“.

Înainte de a traduce din Nilles hotărârile laconice ale sinodului, mai menționăm, că mitropolitul Moisa Petrovici, grevează cu câte un galben pe fie care familie sârbă din întreg ținutul Banatului; din care pricină apoi a avut multe de furcă, nu numai cu credincioșii, dar și cu preoții, cari s-au împotrivit dărz a plăti taxă „mitropolitului octroiat“, de vremece astfel de taxe aveau de răspuns numai mitropolitului de Carloviț și episcopului lor propriu¹⁵⁶⁾.

Eată și traducerea verbală, a celor 17 articoli sinodali faimoși și îniurioși, dictați clerului și poporului ortodox, mai mult ca o ocară, decâtă *părinții din societatea lui Iisus*; în pragul veacului creștinesc al XVIII-lea; veac la sfârșitul căruia va trebui să vină răsturnările mari din Franța, cari să învețe ierarhia catolică refractară la iubirea deaproapelui și la toleranța creștină!

1. „Mitropolitul prin popi, să stăruască, în tot Banatul despărțirea celor cari au mai

155) Aici pg. 63.

156) *Borovszky* I. c. 75.

multe muieri; să le poruncească, aspru, că pe venitor să nu mai cunune ilegal“.

Amintitul istoric Borovszky¹⁵⁷⁾ socotește, ca una din cauzele principale, solicitarea ținerii sinodului din partea administrației politice, tocmai sporirea fără samă a viețuirii ortodoxilor în poligamie! Răul acesta familiar și social îl învățară bunii noștri credincioși iute și ușor dela cutropitorii lor adicți moralei desfrânate a mincinosului profet impostor, Mahomed.

2. Să cerceteze bine popii înainte de a căsători gradele de rudenie oprită, și dacă vor da peste cei cari sunt cu impedimente derimătoare, pe aceștia să-i despărtească.

3. Să nu fie opriți, ba din contră limpede să li se facă cunoscut popilor și poporului, că deși sunt desbinați, (schizmatici) (de noi) li slobod să între în bisericile noastre, tot astfel a lua parte la slujbile dumnezești, predici, lithii, cununii, etc.

4. In nici un chip să nu fie opriți popii de a conversa cu preoții catolici, cu cari mai vârtos să fie sfătuiți a lega prietenie.

5. Episcopul sau mitropolitul să nu judece nici odată pe vr'un catolic ori unit, cu atât mai puțin să-l prinză sau muncească.

6. Decâteori vr'un popă shismatic, sau mirean de bună voe s-ar trage la unire, pentru acelea pentru cari mai înainte ca schismatic supus sieși nu pedepsau, nici pârau, să nu se aducă înainte pentru că ar avea gând a se uni și nici sub pretext născocit prigonind (cum de

157) *Borovszky* l. c. 75.

multe se obișnuiau) să-l mai hulească.

7. Tinerimea schizmatică care voește a cerceta școala nemțească sau latinească, în nici un chip să o oprească sau spăimânteze.

8. Decumva, vr'un bolnav schizmatic ar pofti preot catolic, îndatăș să i se chieame lui, ce de nu s-ar împlini, să fie aspru pedepsit cel care desmântă și cel care nu împlinește.

9. Vinovatul osândit la moarte, care de bunăvoe primește învățătura mângăitoareă dela preot catolic, să nu fie nici când întors prin cineva în contrar, nici turburat de dogme contrare.

10. Botezarea pruncilor schizmatici, să nu se amâne lung niciodată sub vreun pretext, de vremece se știe din experiență, că mulți au murit fără a fi botezați.

11. Bolnavii, chiar și cei mai săraci, pentru lipsa plății cuvenite popilor, să nu fie lipsiți de sacramentele bolnavilor, nici să fie lipsiți sub acelaș pretext de îngropăciune bisericească.

12. Schizmaticii să nu sâlească, pe maestrii, soțiile lor, tovarășii, slugii și slujnicele catolice, la ținerea posturilor lor; nici să-i oprească dela posturile catolicilor; de asemenea soțiile, servitorimea și pe tovarășii săi să nu-i sâlească la călcarea serbătorilor rânduite de biserica catolică, nici să-i împedece cu puterea dela cercetarea bisericii sau al predicării.

13. Schizmaticii negreșit să se îngrijească a împlini datorința cea mai grea, ca soțielor, soților, militarilor din iernatic, slugilor, slujnicilor catolice, cuprinși de boală primejdioasă, să îngădue de bunăvoe în casa lor, nu numai

pe preotul catolic, și administrea tainelor după rânduiala catolică, ci însăși ei capii de familie, să chie-me preoți catolici și de cu timp să se îngrijească de slujitorimea catolică; care apoi în punctul acesta va fi neglijent să se pedepsească aspru de tot, ca unul care e vinovat pentru pierderea de suflet.

14. Să nu împedecă cu ceva amenințări, ori momeli pe cei cari voesc să asculte învățătura creștinească, propovăduită în chip de vorbă duhovnicească, de ori și care catolic, ori și unde; sau în casele lor a schizmaticilor, sau pe strade și în piețele publice, după cum cere adecă vremea, locul și persoanele.

15. Cu toată sfințenia este oprit tuturor schizmaticilor, a arunca sudălmă, (scommatibus proscindere) a desprețui, a râde și a drăcui (spurca, execrari) credința catolică. În afară de acestea, se vor feri schizmaticii de ziceri scandaloase, în cari s-au obișnuit a susține: că mai bine voesc a fi Turci, decât Catolici, și altele.

16. Nici unui popă, afară de extrema și grabnica necesitate nu-i se îngăduie a boteza copiii Catolicilor, mai ales nu pe cei ilegitiimi, cari se trimit la popi curat parecă spre a evita pedeapsa ecleziastică croită de parohi.

17. Afară de acestea, nimenea să nu se încumete a cununa pe vr'un catolic ori catolică, ca să nu se cunune cu impedimente, cunoscute numai preoților¹⁵⁸⁾ catolici.

158) Bate la ochi cum iezuiții *consecvent și consecutiv* pe preoții ortodoxi îi gratifică cu numirea de „popi“, eară pe ai lor îi numesc: preoți „sacerdoți“ cu dar sfânt înzestrați! Pe lângă că *popă* e și diminuare de onoare, implicate îl vreau ca concept lipsit de sacramentalitate. Bunăoară Pastor la protestanți.

